

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ ЗА ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ

Редакторъ Антонъ Борлаковъ.

Лит. Борлаковъ.

Какво можемъ да вземемъ отъ Далтонския планъ.¹⁾

Далтонскиятъ планъ за обучение не може да се приложи въ нашето училище, защото за това се изискватъ условия и приспособления, каквито едва ли ще имаме въ близко бъдеще; началата, върху които е изграденъ, както и нѣкои отъ похватитѣ, съ които си служи той, могатъ до известна степенъ да бждатъ използвани, за да се отстранятъ много отъ грѣшкитѣ и недостатѣцитѣ на сегашното ни класно обучение. И въ последното може да се даде широко мѣсто на ученишката инициатива и самодейностъ; и въ него може да се приложи основното начало на Далтонски планъ:

— Ученикътъ да се учи самъ, като работи самъ; учителътъ да го ръководи и напътства въ работата и да му помага само тогава, кога ученикътъ дѣри неговата помощъ или чувствува нужда отъ нея.

Приложбата на това начало въ класното обучение налага редъ промѣни въ сегашната ни учебна техника. Въ каква насока трѣбва да бждатъ извършени тѣ, ни показватъ тѣй нареченитѣ „месечни договори за работа“, съ които си служи системата на мисъ Parkhurst. Съ тия договори на ученицитѣ се посочва предварително ясно, точно и подробно, какво ще се учи и какъ ще се учи презъ даденъ месецъ; посочватъ се целитѣ на уроцитѣ, които ще се разработватъ; изтъква се значението и стойността на знанията, които ще се усвояватъ; обмислятъ се и се установява плана, по който тѣ могатъ да бждатъ получени и усвоени; посочватъ се и източникитѣ, отдѣто могатъ да се черпятъ потребнитѣ материали, за да бжде изпълненъ той, и следъ туй се предоставя на ученицитѣ да изпълнятъ отъ него всичко онова, що могатъ да извършатъ съ собствени усилия. Съ подобенъ похватъ, макаръ и не въ сжщата мѣрка, можемъ да си служи и при класното обучение. Целитѣ на уроцитѣ, които ще се разра-

1) Вижъ ст. „Далтонски планъ“ въ I и II т. г.

ботватъ, могатъ и трѣбва да се съобщаватъ конкретно и ясно нѣколко дни по-рано отъ часа, въ които ще се разработва учебното градиво. Това, както, показва досегашната приложба на „Далтонския планъ“, има голѣмо значение за успѣха на обучението. Като знае, какво ще учи презъ известенъ день или часъ, ученикътъ ще се стреми самъ да научи нѣщо за него, било като наблюдава въ околната природа или въ човѣшкото общежитие, било като разпитва близки и познати, било като се рови изъ книжкитѣ си и чете. Ако къмъ голото съобщаваме целитѣ на предстоящитѣ уроци прибавимъ и нѣколко кжси, но ясни и точни упътвания, отъдѣ и какъ могатъ да се намѣрятъ потребнитѣ материали за тѣхъ, — ние ще потикнемъ и улеснимъ ученика самъ да подири и намѣри поне частъ отъ знанията, които ще бждатъ предметъ на нашитѣ уроци. Съ това съвсемъ нѣма да се убие интересътъ на ученицитѣ къмъ разработванитѣ въ класъ уроци, както погрѣшно мислятъ нѣкои, а напротивъ, ще се осигури и засили, защото при самостоятелното извънкласно дирене всѣки ученикъ бездруго ще се натъкне на редъ мжнотии, на редъ въпроси, проблеми, които ще го каратъ да очаква съ нетѣрпение урока, въ който последнитѣ ще намѣрятъ своя отговоръ. Отъ друга страна, самолюбивото желание на всѣки учебникъ да изнесе при разработката на урока онова, що е видѣлъ, чулъ, прочелъ, изпиталъ и научилъ, да покаже своитѣ открития и знания и предъ другари и предъ учителъ, ще го кара също да очаква съ нетѣрпение и съ живъ интересъ урока.

Все по сжщитѣ съображения и помагала, съ които ще се работи презъ известенъ часъ, трѣбва да се поставятъ въ класната стая нѣколко дни по-рано отъ деня, опредѣленъ за урока. Тѣ ще посочватъ мълчаливо, но ясно предмета на последния, ще припомнятъ виденото и чуто то и ще каратъ ученицитѣ чрезъ наблюдения, разпитвания и четене да допълнятъ и разширятъ сами представитѣ си за предметитѣ, изобразени или представени въ изложенитѣ помагала. Окачете, напр., въ учебната стая въ понеделникъ Шмайль-Кюловата картина „катерица“ и съобщете на ученицитѣ си, че тѣ ще учатъ за това животно въ идния четвъртъкъ; прибавете при това, че за катерицата има хубави и интересни разкази и въ читанката и въ други детски книжки и имъ посочете, въ кои именно. Първата работа следъ това на вашитѣ ученици ще бжде да прироватъ тия книжки, да намѣрятъ разказитѣ и да ги прочетатъ, после да разпитатъ близки и познати за живота на катерицата и най-после да сподѣлятъ своитѣ впечатления и знания съ другаритѣ си, преди още да е дошълъ опредѣления урокъ:

— Азъ прочетохъ въ една „Свѣтулка“ за катерицата туй и туй. . . .

— А пъкъ азъ въ една „Детска радостъ“, какъ една лисица изяла една катерица. . . .

— „Татко пъкъ ми разказа, какъ намѣрилъ, като ходилъ на ловъ една малка катеричка, паднала отъ едно дърво. . . .

И занизват се разкази, повдигат се другарски препирни, които само очаквания урокът ще може да разреши напълно . . . Тъй сж и най-хубавата, най-естествената и най-пълната подготовка към него, и извършена вън от класа свободно.

Да вземем друг примѣръ. Предстои ми въ петък урокът по отечествена география: за Дунавъ и градоветъ край него. Въ понеделникъ съобщавамъ предмета на урока, показвамъ нѣколко илюстрирани картички съ изгледи на крайдунавски градове, посочвамъ и детски книжки и списания въ които може да се прочете нѣщо за тия градове. До петъкъ и окачената на стената карта десетки пѣти ще бжде прегледана и имената на градоветъ ще бждатъ научени, и детските книжки и списания ще бждатъ прелистени и прочетени, и илюстриранитъ пощенски картички у дома ще бждатъ прировени и разгледани. Въ петъкъ ще имамъ за урока богатъ и разнообразенъ материалъ, събранъ и донесенъ отъ самитъ деца и на мене ще остане да ги напѣтя да го подредятъ, систематизиратъ и пояснятъ. Самиятъ урокъ започва непринудено съ разказитъ на ученицитъ за онова, що тѣ сж открили и научили, и съ въпроситъ, на които тѣ не сж могли да намѣрятъ отговоръ. Потокъ отъ впечатления, бележки, разкази, въпроси, който съ участието и помощта на всички постепенно се управя, канализира и избистря, докато добие съдържанието и формата на систематизиранитъ знания, които искамъ да получатъ моитъ ученици — ето ходътъ на целия урокъ. Въ неговото изражение всѣки влага по нѣщо свое, по нѣщо, добито съ собственъ трудъ. Въмѣсто само учителътъ да пита и ученицитъ да отговарятъ, последнитъ питатъ и учителътъ отговаря. Обучението взима видъ на свободенъ разговоръ, направляванъ отъ предварително поставената и добре уяснена целъ, на урока.

По сжщия начинъ може да се постѣпва и при уроцитъ по история, въроучение, предметно учение и дори при ония по смѣтане, геометрия, рисуване и рѣчна работа. Материалитъ, потребни за изграждането на класнитъ уроци по тия предмети, могатъ и трѣбва да бждатъ сибирани отъ самитъ ученици много по-рано отъ днитъ, презъ които ще се разработватъ въ класъ. По смѣтане ученицитъ ще ни събиратъ и носятъ данни, потребни за съставане на практически задачи, почерпени изъ околния животъ; по геометрия — модели и чертежи на предмети, върху които се срещатъ изучаванитъ геометрически форми; по предметно учене — предмети, рисунки, модели, разкази и пр.

Разработката на уроцитъ по четене сжщо може да бжде съвсемъ опростена и улеснена, ако на ученицитъ, следъ като сж надали техническитъ мжчности на четенето, се възлага предварително да прочитатъ у дома си четивата, които ще се разработватъ въ класъ, и да предаватъ съдържанието имъ. както и колкото сж могли да го усвоятъ. Въ класъ ще се уяснява и допълва само неразбраното и неувоеното при самостоятелния прочитъ и ще се посвѣтѣва повече време върху техниката на четенето. Водено така, обучението по четене ще привиква ученика да чете самостоятелно и самъ да разбира прочетеното.

Самостоятелниятъ ученишки трудъ трѣбва да бѣде широко използванъ не само при извънкласната подготовка на уроцитѣ, при намирането и събирането на потребнитѣ материали за тѣхъ, но и при самата разработка на тия материали въ класъ. Нищо не трѣбва да се дава готово. Всичко, което ученицитѣ могатъ да откриятъ, намѣрятъ или направятъ сами, трѣбва да бѣде извършено отъ тѣхъ, а не отъ учителя. Въ никой случай учителътъ не трѣбва да показва и обяснява, преди да се е уверилъ, че онова, що показва и обяснява, не може да бѣде открито, схванато и обяснено отъ ученицитѣ безъ негова помощъ. Всѣка задача, всѣки въпросъ при обучението трѣбва преди всичко да бѣде предоставенъ за разрешение отъ ученицитѣ. Следъ като се опитатъ да го решатъ и не сполучатъ, едва тогава трѣбва да дойде помощта на учителя.

Урокътъ по смѣтане ще започва съ класното решаване на верига задачи, чрезъ които може да бѣде уясненъ начина на пресмѣтането при числовитѣ съотношения, които сж предметъ на урока.

Въ горнитѣ отдѣления и въ класоветѣ тая работа трѣбва да бѣде напълно предоставена на ученицитѣ. Всѣки ученикъ трѣбва най-напредъ да се опита да реши самъ на тетрадката си зададенитѣ задачи. Решаването на сжщитѣ на черната дъска трѣбва да дойде, следъ като всички сж се опитали да ги решатъ на тетрадките си. Урокътъ по формознание ще започне съ самостоятелното възпроизвеждане и наблюдаване на формитѣ, които ще се разглеждатъ; урокътъ по рисуване — съ предварителното самостоятелно скициране отъ ученицитѣ на предметитѣ, сценитѣ или пейзажитѣ, които ще се рисуватъ; урокътъ по рѣчна работа — съ предварителния опитъ на ученицитѣ сами да възпроизведатъ предметитѣ, които ще се изработватъ и т. н. Общитѣ класни обяснения и показвания ще следватъ следъ това. Предварителнитѣ опити и работи на ученицитѣ ще покажатъ на учителя най-добре, къде е нужна неговата помощъ, къде и какво трѣбва да показва и обяснява. Следъ туй пакъ самостоятелна работа отъ всички ученици, въ която ще се прилагатъ даденитѣ упътвания и обяснения. Така, всѣки урокъ ще започва съ упражнения и ще завършва съ упражнения. Въ процеса на тия упражнения неусетно ще се откриватъ, намиратъ, обясняватъ и усвояватъ знанията, които искаме да дадемъ на ученицитѣ си.

Посочениятъ начинъ за работа предполага известни условия, които не е мжно да се създадѣтъ дори и съ скромнитѣ средства, съ които разполага нашето училище. Преди всичко, всѣко отдѣление и всѣки класъ трѣбва да има своя малка библиотека, съставена отъ отбрани детски книги и списания, които могатъ да се използватъ за нуждитѣ на обучението. Тя може да бѣде създадена отъ самитѣ ученици, било като се използватъ списанията и книжките, които нѣкои отъ ученицитѣ получаватъ, било като се създаде обща класна каса за доставката на такива. И тукъ на ученишката инициатива ще трѣбва да се дѣде широко мѣсто. Единъ библиотекаръ или единъ библиотеченъ комитетъ, избранъ отъ самитѣ ученици, ще се грижи за уредбата и пазенето на

библиотеката, за запълването ѝ съ нови книги, за събиране средства за издръжката ѝ, за раздаване книги от нея и за навременното имъ прибиране.

По същия начинъ биха могли да се създаватъ пакъ съ помощта на ученицитѣ малки класни сбирки отъ иллюстрирани пощенски карти съ изгледи на мѣстности, отъ малки картини, рисунки, карти, модели, уреди, усушени растения, семена и други предмети, потребни за обучението по естествознание, география, история и пр. Грижата за уредбата, пазенето и обогатяването на тия сбирки също може да се възложи на двама-трима ученика, избрани отъ класа или отдѣлението.

Уредбата на класни библиотеки и сбирки, покрай несъмнената полза, която ще има обучението отъ тѣхъ, ще даде множество поводи да се упражнява ученишката инициатива изобретателностъ и съобразителностъ. Като намира, доставя и използва самъ потребнитѣ материали и средства за своето обучение, ученикътъ ще ги цени и пази, защото въ тѣхъ ще вижда своя трудъ и защото ще знае, за какво ще му служатъ тѣ.

Добри Христовъ — Ст. Загорѣ.

Амбидекстрия-двоеръчно рисуване

Напоследъкъ подъ влияние на съчинението на Либерти Тадъ „Новъ пътъ за художественото възпитание на младежъта“ и у насъ се заговори по въпроса за двоеръчно рисуване. На тая тема и ние пожелахме да премѣримъ силитѣ си съ западнитѣ си колеги безъ да имаме предъ видъ обстоятелството, че условията и съображенията за оная практика, която тѣ сж въвели въ училищата си, липсватъ у насъ, че съ нея се цели да се подпомогне не естественото развитие на детето, а да се задоволятъ нуждитѣ на занаятитѣ и индустрията. И действително, Л. Т. чрезъ двоеръчното рисуване се стреми да подпомогне развиващитѣ се занаяти, отъ които 24% изискватъ службата на дветѣ ръце. Обаче дали тая служба се изисква едновременно, дали за задоволяване на тая нужда детето ще трѣбва още въ училището да се приучи да рисува едновременно съ дветѣ ръце, или да се упражнятъ дветѣ ръце за еднакви служби, та когато съ едната ръка се работи, другата — да почива, това сж въпроси на които Л. Т. не дава отговори, както не дава точенъ отговоръ още и на въпроса: въ образователнитѣ или въ професионалнитѣ училища ще трѣбва децата да усвоятъ една такава сръчностъ. Имайки предъ видъ слабата мотивировка на тая практика, която ще трѣбва да се справя съ известни физиологически предразположения на децата и давайки истинска цена за она хаосъ, който би се създаде, ако приемеме двоеръчното рисуване като една педагогическа необходимостъ, ние съ тия си редове искаме да спремъ вниманието на уважаемия читател върху тоя въпросъ, та, ако нѣкога попадне

подъ стрелитѣ на това нововедение въ живота на новото рисуване, да бжде по-силенъ въ мнението си противъ него.

И тъй, има ли мѣсто двоеръчното рисуване въ практиката на рисуването въ първоначалното училище? Приемайки, че при обучението по рисуване ние се стремимъ да подпомогнемъ развитието на всички ония детски заложби по рисуване, съ които то се явява на тоя свѣтъ и съ които впоследствие встъпва въ училището, ние същевременно поемаме и задължението: за постигане на тая цель да си послужимъ съ тоя начинъ на графическо възпроизвеждане, който е най-естественъ за природата на детето. Въ такъвъ случай поставения въпросъ може да се разреши най-лесно, като видимъ дали детето носи съ себе си предразположения, които го каратъ да рисува съ две ръце. Ако това намѣримъ въ природата на детето, намъ не остава нищо друго, освенъ да го подпомогнемъ въ тая насока. Ако пъкъ това е чуждо за неговия животъ, то ще трѣбва да се простимъ съ една такава практика.

За разрешение на тоя въпросъ ние ще се обърнемъ за справки най-напредъ къмъ първобитното изкуство. Спирайки се върху изкуството на ония безименни художници, които сж изпълнили съ образи скалитѣ, коститѣ и стенитѣ на пещеритѣ, виждаме, че тамъ е давано предпочитание на рисуването съ дѣсната ржка. До това заключение се идва не само, като се гледа, какъ рисуватъ съвременни племена, които по култура сж близки на първобитнитѣ племена, но като се има предъ видъ още и друго обстоятелство. Фактъ неоспоримъ е, че когато човѣкъ русива съ дѣсната ржка, той обръща профилитѣ на лѣво, а когато рисува съ лѣвата ржка, ги обръща на дѣсно. Това правило е общо и безъ изключения за всички деца и възрастни, които не сж преобладали още технически трудности при рисуването и за които назначението и службата на рисунката не е наложила необходимостта, тя да бжде обърната къмъ една или друга страна. Причината за това, независимо отъ естественото предразположение на човѣка да бжде дѣсноръкъ, се намира и въ самия характеръ на рисуването. Именно, когато детето, па и първобитния човѣкъ взематъ рисувателния материалъ съ цель да възпроизведатъ нѣкой предметъ, тѣ го поставятъ винаги въ движение, защото въ тая степенъ на развитие, човѣкъ се интересува не отъ формитѣ, а отъ службитѣ, отъ живота на тия предмети — нѣщо, което може да се характеризира най-много чрезъ профилната страна. Ето защо, за првъ пътъ предметитѣ сж рисувани въ тѣхнитѣ профили. А при изпълнението на една такава рисунка, най-лесно е ржката да се движи тъй, че винаги да се откриватъ за околото нейнитѣ движения. По тия съображения естествено е за човѣка когато рисува съ дѣсната ржка, да обръща профила на лѣво, та като се възпроизведатъ частитѣ на лицето, отъ които обикновено се започва рисунката, ржката като се движи въ дѣсно да остава нарисуваното свободно за гледане. Обратното става, когато се рисува съ лѣвата ржка, Сега, ако по чисто физиологически и практически съображения обръщаме профилитѣ на лѣво,

когато рисуваме съ дъсната ржка, за насъ ще е лесно да решимъ въпроса съ дъсната или съ лъвата ржка, е рисувалъ първобитния човѣкъ, стига да се направи внимателенъ прегледъ на рисункитѣ останали отъ него. А по тоя въпросъ наблюденията показватъ, че въ рисункитѣ на първобитния човѣкъ предметитѣ обикновенно сж обърнати къмъ лъво, освенъ тамъ, дето нуждата е изисквала, предмета да е обърнатъ къмъ дъсно — обстоятелство, което показва, че тогава, въ ония отдалечени времена, когато се е още зараждало изкуството, човѣкъ е извършвалъ тая работа съ дъсната си ржка.

Че човѣкътъ има естественото предразположение да си служи повечето съ дъсната ржка, се вижда и отъ статистиката на виенския анатомъ Гиртлѣ, споредъ когото въ Европа едва около 2% отъ хората проявяватъ склонностъ къмъ работене съ лъвата ржка. За единъ приблизително такъвъ процентъ отъ лъваци се говори и въ библията. Тамъ, въ книгата на сѣдитѣ, гл. 20; 16, е казано, че Виннаминовото колѣно е имало 26000 войника, всредъ които е имало 700 души които хвърлятъ съ лъвата ржка. Процентно и тукъ сж 2.7% сж лъваци.

А какво говорятъ по тоя въпросъ опититѣ, правени въ сегашно време? Изследванията на Д. М. Балдвинъ*) идатъ да доразрешатъ тоя въпросъ. Споредъ него, детето до 9—10 месеца не предпочита нѣкоя отъ ржката си, когато действува спрѣмо близки разстояния и когато за тия движения не се изискватъ силни мускулни напращения. Така, отъ 2187 опити, при които детето изпълнява движения отпращени къмъ предмети, за достигането на които не се изискватъ силни мускулни напращения, 575 отъ тѣхъ сж направени съ дъсната ржка, 568 съ лъвата, а останалитѣ съ дветѣ ржце. Явно предпочитане на дъсната ржка се забелѣзва къмъ 7—8 м., но при такива условия, когато ржката се стреми съ известни усилия да достигне предметитѣ.

Опититѣ направени въ това направление съ деца къмъ 8 м. сж дали следнитѣ резултати: 74 случая съ дъсната ржка, 5 случая съ лъвата ржка, съ дветѣ ржце 1 случай. Предпочитане на дъсната ржка се явва и тогава, когато движението е предизвикано отъ силно цѣтѣно раздражение. Тѣй напр., отъ 86 случая при които децата сж посѣгали къмъ предмети съ ярки краски, 84 сж направени съ дъсната ржка а само 2 съ лъвата. Имайки предъ видъ тия наблюдения, а сжщо и съображението, че понеже самиятъ процесъ при рисуването се явва като една координирана психична и мускулна дейностъ, при която се полагаатъ най-големъ усилия за пълното асоцииране зрительния образъ съ съответни мускулни движения за ржката и които усилия, често пѣти сж съпроводени и съ особни нервни напращения идва се до заключението, че особнитѣ мускулни напращения, съ които е свързанъ процеса на рисуването, могатъ да се изпълнятъ само съ дъсната ржка.

Ето защо, възъ основа на всичко казано до тукъ, ние ми-

*) „Духовное развитіе детского индивидума и человеческого рода“ ч. I. Д. М. Балдвинъ.

слимъ, че когато при обучението по рисуване се стремимъ да подпомагаме природата на детето, не можемъ да застѣлимъ двоеръчното рисуване. Ние не можемъ да направимъ това още и по простата причина, че при едновременното рисуване съ дветѣ ръце могатъ да се рисуватъ само симетрични форми. Ако за индустриалнитѣ заведения сж необходими работници, които да извършватъ известна работа едновременно съ дветѣ ръце или последователно, то тия нужди могатъ да се задоволяватъ не въ образователнитѣ, а въ професионалнитѣ училища.

Ц. Вълвъ — Русе.

Вмѣсто задължителни допълнителни курсове — прогимназии въ всички села.

Отдавна учителството си е казало думата по тоя въпросъ. Две мнения по него нѣма. Всички се изказаха въ полза на задължителното прогимназиално образование, което дава по солидна подготовка на младежта. Нуждитѣ на живота нарастнаха до такава степенъ, че очедивно стана дори за всѣки селянинъ и гражданинъ, както четиригодишниятъ курсъ на първоначалното училище не е достатъченъ, за да може да се даде на ученицитѣ нужната за живота подготовка. Първоначалното училище до сега обикновено е създавало полуграмотни граждани. То е давало само елементарна подготовка за живота, която е имала за мнозинството ученици значение, само докато сж стояли на училищния чинъ. Тая подготовка е принасяла полза само на ония деца, на които условията сж благоприятствували да продължатъ образованието си понататъкъ въ прогимназията или др. учебни заведения. Отъ всѣкъде се чуваха до сега укори по адресъ на първоначалното училище, макаръ че не самитѣ учители сж виновни за слабия успехъ на това училище.

Животътъ налага съ непреодолима сила по-високъ курсъ на задължителното народно образование. Фактитѣ говорятъ, че гражданитѣ, които сж останали съ първоначално образование, заглъхватъ въ живота и не могатъ аа се нагаждатъ тъй благоприятно, както ония, които иматъ щастието да продължатъ образованието си до II или III класъ. Затуй искането да се разшири курса на първоначалното образование до III класъ е продиктувано отъ фактическия нужди на живота. Първоначално това искане бѣше на идеалистичното учителство. Обществото се слабо-интересуваше отъ тоя важенъ социаленъ въпросъ, а управляущитѣ политически партии, които държаха сѣдбата на българския народъ въ ръцетѣ си, намираха до неотдавна тоя въпросъ за нездорѣлъ, за да го вменятъ за обектъ на партийнитѣ си програми. Едва следъ злополучнитѣ войни политическиятъ партии се упомниха и отдѣлиха значителна частъ отъ вниманието си за народната просвѣта, която, безспорно, остава единствено средство на нацията ни въ световната борба. На националното образование се възлагатъ вече голѣми надежди. Обаче, за да не се постигнатъ съ него отрицателни резултати, трѣбва

разумно да се организира то. Отъ него трѣбва еднакво да се ползватъ богати и сиромаси, градове, села и колиби даже. Задължителното народно образование не трѣбва да остане написано само на книга, а да бѣде реаленъ фактъ.

Чл. 44 отъ Закона за народното просвѣщение повелява задължително откриване прогимназии въвъ всѣко селище, дето има най-малко 20 деца, свършили първоначалното училище презъ годината. При туй условие за съседни села до 3 клм. се открива районна прогимназия и се издържа отъ групираниѣ общини. Обаче, закона постановява още до развитието на първонач. училища въ пълни основи — съсъ 7 годишенъ курсъ — общинитѣ, въ които има училища, задължително да отварятъ допълнителни курсове (дневни, вечерни и празнични). Целта на тия курсове, споредъ чл. 48 на закона, е да се даде възможность на свършилитѣ първоначалното училище младежи да разширятъ кръга на познанията си до размѣръ на съкратенъ курсъ на прогимназия и да се подготвятъ по-добре за практическия животъ. Образованието въ курсовѣтѣ трае 3 год. Учението въ тѣхъ почва отъ 1 септемврий и трае до 15 юний. Въ тѣхъ се изучаватъ въ съкратенъ размѣръ предметитѣ, изучавани въ прогимназията, при не по малко отъ 8-часови седмични занятия. Посещението на тия курсове е задължително за всички деца, които, макаръ свършили първоначалното училище, не сж по-възрастни отъ 14 год. Въ курсовѣтѣ преподаватъ задължително учителитѣ отъ първоначалнитѣ училища и други лица съ разрешение на окръжния училищенъ инспекторъ.

Отъ цитиранитѣ постановления на закона се ясно разбира, че тамъ, кждето има свършили първоначално училище отъ 10 до 19 ученици включително, не може да се открива задължително прогимназия, а ще се откриватъ допълнителни курсове. Тукъ, именно, споредъ моето схващане, се състои слабата страна на закона по отношение задължителното народно образование.

Практиката доказва, че допълнителнитѣ курсове, споредъ както сж организирани, не принасятъ абсолютно никаква полза на младежитѣ, които ги посещаватъ. Тия курсове, по-скоро влошаватъ до голѣма степенъ положението на първоначалнитѣ училища и учителитѣ отъ послѣдното, отколкото да допринесатъ сжществена полза за посетителитѣ имъ. Новото, внесено въ организацията на допълнителнитѣ курсове е, че ставатъ задължениия отъ 2 на 3 год., че въ тѣхъ се преподава въ съкратенъ размѣръ учебната материя, която се изучава въ прогимназиитѣ и че учението въ тѣхъ трае презъ годината не като по напредъ, най-много 3 месеци при минимумъ 50 учебни часове, а 9 месеца, — наредъ е учението въ първон. училище. Всичко туй е добре написано на книга. Обаче, като се вземе предвидъ, че учителитѣ отъ първоначалнитѣ училища ще обучаватъ курсиститѣ вънъ отъ учебнитѣ часове на своитѣ отдѣления, обикновено вечеръ, а зиме на ламба, че, като преуморени отъ работата въ първоначалното училище, ще имъ остава съвсѣмъ малко свободно време и сили да се приготвятъ за работа въ допълнителнитѣ курсове, която за да бѣде резултатна, трѣбва да бѣде посериозна отъ работата имъ въ първоначалното училище, че обуче-

нието въ допъл. курсове обикновенно ще се води безъ нагледностъ поради липса на пособия, съ каквито разполагатъ прогимназиитѣ, че изобщо обучението въ курсовѣтъ ще бѣде много прекъснато и кратко, — неминуемо трѣбва да се приеме за истина, че тия курсове нѣма да бждатъ очакваната отъ тѣхъ полза, а ще бждатъ само значително бремене за учителитѣ, учил. настоятелства, ученицитѣ и родителитѣ имъ. Тѣ могатъ да принесатъ сжществена полза, ако бждатъ организирани на съвсѣмъ други начала. Напримѣръ: да се помѣщаватъ въ специални помѣщения, да се условятъ за преподаватели въ тѣхъ лица съ специална подготовка, обучението въ тѣхъ да се нагоди по-целесъобразно и практично, да се води системно и съобразно практическитѣ нужди на живота.

Стариятъ правилникъ за доп. курсове по-добре уреждаше въпроса за учебния материалъ. Сега доп. курсовѣ представляватъ не жизнено тѣло, а голъ скелетъ на прогимназия. Съ сегашнитѣ курсове може само да се парадирва, че се вършатъ сериозни работи, но фактически тѣ не увеличаватъ народното образование. И важното и, че тази истина се съзнава не само отъ по-интелигентнитѣ хора. Азъ ще отстапя думата на фактитѣ да говорятъ. Въ много села селянитѣ ми заявиха: „Г-нъ инспекторе, не желаемъ да имаме въ селото си допълнителенъ курсъ. Въ него работата е загубена за децата ни. Макаръ че селото ни е малко и нѣма до 20 ученици, за да се отвори задължително прогимназия, но ние искаме да си отворимъ прогимназия и съ по-малко ученици. Тѣй и за децата ни и за насъ ще бѣде по-добре. Ако пращаме децата си въ районната прогимназия, освенъ дето ще плаща общината ни за издрѣжка на последната, само нѣколцина отъ насъ ще платятъ за издрѣжката на децата си тамъ много позече пари, отколкото ако си откриемъ прогимназия въ селото и я подържаме сами. Щомъ общината ще плаща заплатата на учителитѣ, какво губи държавата, ако си отворимъ прогимназия въ селото по собствена инициатива?! Само 10 души отъ насъ ще плащаме ежегодно за издрѣжката на децата си въ районни прогимназии не по-малко 60,000 лева. А ако имаме прогимназия въ селото си, ще плащаме най-много 40—50 хиляди лв. за заплатата на учителя и др. разходи, и децата ни ще бждатъ винаги при насъ; ще ги контролираме и ще ги привикваме къмъ стопанския трудъ ежедневно презъ свободното време“.

Не е ли справедливъ тоя гласъ на селянитѣ отъ по-малкитѣ села? Азъ твърдя, че той напълно е такъвъ и заслужава да се вслушаме по внимателно въ правдивитѣ имъ думи. Тѣ сж изразъ на фактически нужди на живота и проява на законни права. Но нека се посремъ тукъ малко.

Чл. 79 и 80 на Закона за народното просвѣщение гласи, че народнитѣ основни училища се издрѣжатъ отъ общинитѣ. Учителскитѣ заплати, които общинитѣ плащатъ, се прибиратъ отъ държавата, минаватъ се на приходъ на държавния бюджетъ, отъ който се плащатъ изцѣло заплатитѣ на учителитѣ. Всичко туй значи, че държавата не губи нищо отъ това, ако се открие прогимназия въ общини съ по-малко отъ 20 ученици, щомъ общинитѣ могатъ да посрещатъ разхода за прогимназиитѣ сами. Затуй, споредъ мене, за да се реа-

лизира напълно принципа на задължителното 7 год. основно образование не само въ голѣмитѣ, но и въ по-малкитѣ села, които не сж малко на брой, нужно е да се направи още една крачка напредъ — да се измени и допълни чл. 44 отъ закона, въ смисълъ:

1. Прогимназия се открива и въ села съ по-малко отъ 20 ученика, свършили първоначално училище, ако общината пожелае прогимназия и има помѣщение и средства за издрѣжката ѝ.

2. Общината е длѣжна да открие прогимназия и намѣри съгдно помѣщение, ако най-малко 5-ма родители, които иматъ деца за прогимназията отъ единъ класъ, заявятъ, че желаятъ да има прогимназия въ селото си и предварително депозиратъ по 2000 лв. за издрѣжката на прогимназията. Остатъкътъ отъ сумата за издрѣжката на прогимназията плаща задължително общината отъ своитѣ средства и се предвижда въ бюджета по предложение на училищ. инспекторъ, ако общин. съветъ откаже да я гласува доброволно.

На съвсемъ бедни общини въ такъвъ случай, постоянната комисия и държавата отпускатъ помощ по решение на окръж. училищень съветъ.

Само при такова изменение и допълнение на закона ще се премине фактически за много села и голѣмъ брой население отъ мъртви думи къмъ живи дѣла.

ИЗЪ ПРАКТИКАТА ЗА ПРАКТИКАТА.

Хрески.

Пожаръ въ училището.

Бѣхъ депутатъ въ черковния парламентъ, но моята „депутатска неприкосновеност“ нищо не помогна. Духовниятъ съборъ още заседаваше, когато получихъ уволнителното писмо, защото съмъ изповѣдалъ „противодържавни идеи“.

Но... човѣкъ прави — човѣкъ разваля. намериха се състрадателни хора, та се застъпиха и сторената надъ менъ неправда се поправи. Моето даскалско мѣсто, обаче, бѣше вече заето и трѣбваше да дира друго. Пратиха ме въ едно далечно село, гдето единъ даскалъ благоволилъ да умре. Нѣмаше що да правя и отидохъ — нали всѣкъже нашето тегло е все едно. Но тукъ азъ останахъ изненаданъ отъ нѣкои странни порядки.

Дългата — причесана назадъ, или небрежно разхвърлена на кичури коса — знамъ е едно отъ любимитѣ безплатни украшения на новечето даскали, отъ което и самъ азъ не бихъ се лишилъ даже срещу цената на своята сиромашия. Но тукъ азъ намѣрихъ млади и стари учители остригани ниско до кожата.

Буйната — съ лимби край ушитѣ и къдри надъ очитѣ коса — това е най-хубавото украшение на всѣка жена, на което посвещава доста грижи и всѣка учителка. Но въ това училище азъ сва-

рихъ въ учителската стая всички учителки съ забрадки на глава, които грижливо поркиваха коситѣ имъ.

Бедността и мизерията не сж пороци, отъ което да се срамува човѣкъ. Съ тѣхъ е въ фамилни отношения почти всѣки учитель. И както богатитѣ не пропускатъ случай да си предадатъ важностъ съ своето състояние, тѣй учителитѣ съ страсть говорятъ за своята вечна съпѣтница — мизерия. И сега тѣ не ме оставиха да диря причината на това — защо се лишаватъ или криятъ отъ погледа най-хубавото украшение на цѣла една професия.

Учителската стая бѣ на долния етажъ. Надъ нея се чу тичането и тропането на децата. „Свещената сграда“ се разтрелера и заскърца. Тавана почна да шумоли. Сетихъ, че по главата ми се сие прахъ.

— Ето това ни принуди да се стрижемъ тѣй низко, а учителкитѣ да стоятъ тука съ забрадки, обясни единъ отъ колегитѣ.

Погледнахъ тавана. Той бѣ съ изкорубени дѣски, измежду които падаше прахъ. Облепени бѣха съ цвѣтна хартия, която отъ друсането на училището се бѣ изцепила и разкъсала. „А защо настоятелството не поправа тавана?“ — запитахъ азъ?

— Тукъ такива разходи не признаватъ, ми се отговори.

„Залепете го поне съ нова хартия!“

— То не е било еднажъ. Залепимъ го, а то трае отъ петъкъ до сѣбота. После — всѣки день косата пълна съ прахъ. Не помага никакво миене и чесане. Най-после намѣрихме спасение въ ножицитѣ и забрадкитѣ. Скоро ще трѣбва да се простишъ и ти съ твоята коса!

„А дробоветѣ?“ — питамъ.

— Тѣ сж свикнали. Ще свикнатъ и твоитѣ, ако до сега не сж. А можешъ да се простишъ и съ тѣхъ . . . . .

Мина време. Азъ усвоихъ всички средства, изнамерени отъ новитѣ ми колеги, за борба съ праха въ училището. Презъ входа за класнитѣ му стаи имаше низка камена сълба, която завършваше съ широка площадка. Всѣки път, когато звънеца удареше за влизане и децата се прибираха въ класъ, ние учителитѣ дълго стоехме на тая площадка. Презъ отворенитѣ врати едва се виждаха отъ прахъ още не стихналитѣ деца. Той пълнеше класнитѣ стаи и въ калъ, и въ дъждъ, и въ снѣгъ, и при хубави сухи и слънчеви дни.

Ние учителитѣ го гледахме, какъ се вие на кълба изъ класнитѣ и не бързахме. Стояхме на площадката, приказвахме, пробвахме, кой отъ насъ кашля по-хубаво и чакахме да го поизгълтатъ децата, защото и стъргалки турихме, и миеха и чистеха и пакъ изворътъ му се не свърши. Понѣкога ни ставаше мъчно за ученицитѣ, но вината за това стоварвахме върху бацитѣ имъ. . . . .

Пукна пролѣтътъ. Овчарчетата почнаха да се връщатъ съ букети отъ горски цвѣта. Нашитѣ ученици завистливо ги изглеждаха и молѣха да имъ дадатъ нѣкое стрѣгче здравецъ, теменужка, или иглика. Ние не искахме да си пилѣемъ скѣпото учебно време съ празни и безполезни разходки, та не обръщаме внимание на детскитѣ

молби и подканвания да ги изведемъ. Продължавахме усърдно „да учимъ“. Нищо, че коренитъ на това учение бѣха много горчиви пали плодетъ единъ день ще сж сладки!

А днитъ наголѣмѣха. Обѣдната почивка започваше въ 11 часа и продължаваше до 3 часа следъ обѣдъ. Сѣ пакъ, когато звънецътъ удареше за класъ, училището биваше праздно. Ние гледахме дацата да припкатъ по високия хълмъ надъ селото и да се шурятъ между храститъ за цвѣта. Тогава главниятъ учителъ, който най-много се въвмущаваше отъ „тия безобразия“, вземаше звънеца, изправяше се на площадката и, обърнатъ съ лице къмъ хълма, по който се чернѣеха децата, дълго звънѣше. Шомъ чуеха, тѣ се спущаха като стрели и бѣгаха къмъ училището. Заморени и запъхтени, тѣ пристигаха едно следъ друго и бързо се мушкаха край главния учителъ, който заставаше на входа на училищния дворъ и не пропускаше никое дете безъ да го шляпне по вратѣ.

Ние продължавахме да стоимъ на площадката, докато се събератъ всички, а морнитъ ученици усилено гълтаха праха.

При една такава училищна идилия Курупаткинъ — тъй наричахме училищния слуга—тайнствено се доближи при насъ и прошепна: — На улицата се е спрѣлъ единъ „гражданинъ“ съ конь и дълго гледа къмъ училището. Май че ще е „попадийката“.

Ние го разбрахме. Така наричаше той всѣкога инспектора. Безъ да се бавимъ, влѣзохме въ класъ.

Въ първото междучасие беседвахме вече съ нашия гостъ. Той излезе не инспекторъ, а докторъ и прояви голѣмъ интересъ къмъ изнамѣренитъ отъ колегията средства за борба съ училищния прахъ. Отначало ни слушаше и се смѣеше непринудено, но когато заговорихме, какъ всичко това подкопава нашето здраве и здравето на ученицитъ, замисли се и замълча.

Удари звънецътъ за втори часъ. Лѣкарътъ ни помоли да не пускаме децата въ училището, а да ги наредимъ по отдѣления пѣ двора. Имаше повече отъ 500 ученика, та целия дворъ почернѣ отъ групи деца. Лѣкарътъ каза на слугата да затвори всички врати и прозорци на училището, следъ което заповѣда на всички ученици да си изтупатъ силно дрехитъ отъ праха. Скоро училищниятъ дворъ се покри отъ облакъ прахъ. Той обгърна училището, издигна се надъ него и се наклони по посоката на слабия вѣтръ.

Неочаквано черковната камбана силно и тревожно заби. Поповото куче почна отчаяно да вие. Не следъ много отъ покрива на селския хамбаръ се разнесе протяжния гласъ на кехаята. Той викаше съ всичка сила:

— Хе-е-е-ей, хора, тичайте че училището изгорѣ!

Бѣше топълъ пролѣтенъ день, и печкитъ не бѣха палени. Но викътъ на кехаята ни стресна и ние се заозъртахме, дали наистина училището ни гори. Първа се досети, какъвъ ще е тоя пожаръ една отъ учителкитъ и избухна въ неудържимъ смѣхъ. Скоро той зарази всички колеги, и лѣкаря и децата.

А черковната катбана не спираше. Когато пристигнаха първитъ селяни и селянки съ котли и ператници да гасятъ пожара, нашиятъ смѣхъ още продължаваше.

Вечерята въ всички кръчми на селото се говореше за „пожара“ въ училището. Даже нѣкои орачи бѣха видѣли дима далеко отъ полето.

Тая случка спечели популярностъ на доктора. Много болни пожелаха да ги прегледа и той остана и за другия день, като не пропусна отново да наминае къмъ училището. Сега бѣхме по свободни въ отношенията си и не скрихме предъ него искреното си съжаление, че не се е намѣрилъ до сега човѣкъ наистина да запали училището, та да не тровимъ въ него живота си и ние и децата.

Нашиятъ просвѣтителъ събеседникъ ни упрекна.

— Вие, каза, бленувате за ново училище, за пространни класни стаи — пълни съ въздухъ и свѣтлина. Но докато се сдобиеете съ него, а то ще бѣде кой знае кога, новото училище е хе-е-е-е тамъ подъ кичестата круша, подъ шумната липа, или подъ клонатия джбъ. Поне сега и всѣкога, кога е хубаво времето, бѣгайте изъ тая развалина, гдето всѣки день — вие и децата тлѣте и изгаряте. Подъ тия схлупени стрѣхи наистина бошува страшенъ пожаръ. . . .

Вмѣсто да биете звънеца съ часовѣ и да приканвате децата да слѣзатъ отъ хълма, идете и вие при тѣхъ. Тамъ, всредъ природата, подъ откритото небе, облѣни отъ слънчевитѣ лъчи и отъ свежия въздухъ, се отдайте на вашата работа.

Въ културнитѣ страни пишатъ и говорятъ за училища на открито. Ние — съ нашитѣ селца, прѣснати изъ китни долини или сгушени въ пазвитѣ на лѣсоветѣ, можемъ да водимъ обучение на открито при всѣки хубавъ слънчевъ день отъ пролѣтѣта и есенята. Тамъ — при много повече нагледни помагала, и при много по приятна обстановка можете съ децата и да четете, и да пѣте, и да декламираете, и да разказвате, и да рисувате, и да смѣтате.

Всѣки пѣтъ, когато най-великата учителка — природата ви зове съ своитѣ прелести, не ѝ отказвайте да отидете всредъ нея. Отъ тоза обучението ви и ученицитѣ нѣма да изгубятъ — ще спечелятъ.

А училището — него имайте за мрачнитѣ, кални и дъждовни дни.

Д. Правдолюбовъ.

Животътъ на българитѣ отъ VII до XI вѣкъ.

(Културно-исторически картини).

1. Какъ българитѣ воюваха на открито поле.

Единъ день аваритѣ бѣха прескочили Дунава и нахлуха въ България. Деветъ града, заедно съ селата, тѣ бѣха превзели. Много българи плѣнниха, други пѣкъ избиха. А царь Крумъ все още не пристига!

Тамъ, всредъ полето, подъ сѣнката на единъ клонестъ джбъ, бѣха разперени палаткитѣ на аварския царь и неговитѣ войводи.

Тъ гуляеха . . . Цѣли бѣвши отъ най-хубаво вино, праздни вече, се търкаляха предъ тѣхъ. Млади робини, съ змиевидни гривни по ръцете и бисерни нанизы по гърди, играеха хубави ржченици. Други пъкъ най-хубави пѣсни пѣха. . . .

Отведнажъ всичко замлъкна. Аварски войници бѣха довели съ вързани очи двама български пратеници за миръ. Тѣ смирено и коленопреклоно се изправиха предъ аварския царь, който бѣше се натруфилъ сѣщо като нѣкоя млада булка: по киткитѣ и лактитѣ на ржцетѣ съ тежки златни гривни, а коситѣ му бѣха прибрали съ висока златна корона, изъ която отъ страни висѣха разни бисерни нанизы и други златни украшения, а отъ дветѣ страни на короната, надъ ушитѣ му, се подаваха кичури отъ изрѣзани коси на нѣкоя побѣдена царица. . . .

— Зная ви азъ какви юнаци сте вие българитѣ! ꙗрече аварския царь. Нѣмате щикове, нито колесници, нито броня! Поне да бихте имали сърдца! Като зайци ще ви избиемъ и съ кожата ви щиковеѣ си ще облѣчемъ! Я вижте само какви оржжия ние имаме тукъ!

Развързаха очитѣ на българскитѣ пратеници и тѣ плахо-плахо погледнаха на лѣво — на дѣсно и видѣха: голѣми щикове отъ желѣзо, шлемове отъ бакъръ, ризници отъ двойна чиличена тель, тънки и остри копия на дълги дрѣвови тояги, купища желѣзни стрели, калени въ най-силна отрова. . . .

— Зная ви азъ бѣггаритѣ! пакъ започна той. Вие не додохте да искате миръ, а за да видите силата ни: мнозина ли сме, съ какво сме въоржжени, храбри ли сж войводитѣ ми. . . . Но и за туй пъкъ ние ви вързахме очитѣ. Идете си дрѣзки българи и кажете на вашия ханъ, че аваритѣ не искатъ миръ! За роби сте родени и роби ще ни бждете!

Отново завързаха очитѣ на българскитѣ пратеници и ги повевоха назадъ. Презъ това време единъ отъ аварскитѣ жреци, облѣченъ въ бѣли дрехи и съ китара въ ржце, приближи до аварския царь, наведе се надъ ухото му и започна нѣщо да му шепни. Царьтъ веднага се намръщи, защото жрецътъ нѣщо лошо му бѣ предсказалъ. Отведнажъ гнѣвно махна съ ржка и тежко и властно изрече.

— Убийте пратеницитѣ! Нека врани и кучета месата имъ ядатъ!

Следъ това гуляя пакъ отново започна. Всички се веселятъ само царьтъ не: челото му набръчкано, устнитѣ му сковани. . . . и човѣшката глава, обкована съ злато и сребро, която му служеше за чаша, препълнена съ вино, непобудната стоеше предъ него.

Слънцето отдавна бѣ залѣзло и мракъ дълбоко бѣ покрилъ земята. А гуляя все още продължаващо. Нѣколко българи, които бѣха се облѣкли въ аварски дрехи (дълги ленени ризи съ навезени по тѣхъ пауни и пчели) и бѣха се промъкнали въ аварския станъ за да разгледатъ аварската сила, бѣха се вече прибрали. Всичко каквото видѣха тѣ разправиха на Крума. Тѣ разправиха и за участъта на българскитѣ пратеници за миръ. Крумъ се още повече разядоса, едва ли не и заплака.

Средъ нощъ е. Рогъ изсвири. . . . Веднага следъ това въ планинския шумакъ се зачу тропатъ на многобройни пѣхотинци и кон-

ски стѣпки. Българитѣ потеглиха къмъ аваритѣ. . . . А тѣ все още гуляеха. Колкото по-близу тѣ ги приближаваха. толкозъ българитѣ тихо настѣпваха. Месеца тѣ изгрѣ. Отведнажъ българитѣ, които бѣха обкрѣжили аваритѣ отъ всички страни, съ страшни викове се нахвърлиха върху тѣхъ, Завърза се люта бой! сабли дрънкатъ, камшици плющатъ, коне цвелятъ, ранени охкаты. . .

Никой не знаеше, кой бѣ надвилъ. . . Зазори се. Тукъ-таме изъ трачина още летѣха коници съ дълги копия на дървови тояги и искривени мечове. Та това бѣха българитѣ! Тѣ бѣха победили! Защо?

2. Крумови закони.

По пѣтя за Плиска вървѣха много хора съ завързани отъ задъ рѣце, пазени отъ въорѣжени българи. Кои ли бѣха тѣ? — Плененитѣ авари. Тѣ първѣха съ наведени глави, умислени, (защо?) Ездещъ на хубавъ черенъ конъ, Крумъ ги настигна, спре ги и ги попита:

— Защо така лесно, ой авари, пропадна вашето царство?

Аваритѣ като разбраха, кой ги пита, изведнажъ наколеничаха, кръстосаха рѣце на гърдитѣ си и жално завикаха:

— Милость царю! Деца. . . семейства. . . Не ни погубвай! Пощади ни!

Следъ това единъ отъ аваритѣ отговори:

— Защото всички до единъ обичахме виното и често се напи-
вахме, защото чиновницитѣ ни ограбваха народа, и той много обед-
нѣ; защото се появиха много разбойници по пѣтищата, които започ-
наха да убиватъ и ограбватъ всѣки пѣтникъ; защото. . . тукъ ава-
рина заплака и нищо повече не можа да каже — жалъ му стана за
неговата страна, за неговото семейство, за неговитѣ деца. . .

Крумъ се умисли. Следъ малко се сепна, мушна коня си и по-
тегли за Плиска.

— Отъ честитѣ войни и нашиятъ народъ твърде много обеднѣ,
казваше на ума си Крумъ. Много мжже се избиха. . . нѣма кой да
оре. . . нивитѣ заустѣха. . . сираци. . . Пѣкъ и българскитѣ бо-
ляри не живѣятъ добре съ славянитѣ, ядатъ се едни други като
кучета, пакостятъ си, завиждатъ си, клеветятъ се, . . . Ще загине и
нашата държава! Не, ще издамъ строги закони и ще бжде спасена!..

Мислейки така, той не усети какъ приближи Плиска, кога
премина дълбокия му ровъ, който заобикаляше околността бъл-
гарската столица! тѣй сѣщо той не усети и кога миша презъ една
отъ четиритѣхъ врати на крепостта, чийто камени стени бѣха до
10 метра високи и 2½ метра дебели.

Рано на другия день боляри и войводи, по заповѣдъ на Крума,
се събираха въ една отъ приемнитѣ стаи на царския палатъ мря-
морнитѣ стени на която бѣха украсени съ сцени отъ разни войни,
а подътъ ѝ посланъ съ кожи отъ редки диви животни. Въорѣже-
нитѣ войници, които стоеха предъ главнитѣ врати на палата, задъ
поставенитѣ на високи мраморни стълбове изваяни отъ бронзъ лѣ-
вовѣ, пропускаха само поканенитѣ. Щомъ се набрѣха войводитѣ и

боляритѣ, изъ една врата, закрыта задъ дълга кадифяна завеса, влѣзе въ приемната Крумъ и по мраморнитѣ стѣпала се отправи къмъ царския тронъ, който бѣше поставенъ къмъ северната стена. Оржженосци и шестѣхъ царски министри веднага обкржиха отъ дветѣ страни царския престолъ. Всички, щомъ видѣха царѣтъ, отведнажъ скочиха на крака, лѣвата си ръка поставиха отпредъ на пояса, а дѣсната полека я прострѣха къмъ царя — така тѣ поздравиха Крума. Царѣтъ, облѣченъ въ червена мантия (багреница), съ златна корона на глава, изъ подъ която висѣха бисерни нанизы, съ сребърна ризница и припасанъ съ златенъ поясъ, на който бѣ закаченъ мечъ, чиято дръжка бѣ обсипана съ скъпоценни камъне, съ червени до надъ коленитѣ ботуши, — отвори уста и важно-важно взе да говори:

— Храбри войводи и вѣрни боляри! Всички се научихте, отъ що загина силната аварска държава. България е заобиколена съ много врагове, които постоянно ни дебнатъ, за да ни унищожатъ. Затова ние трѣбва да бъдемъ силни. Отъ честитѣ войни народѣтъ много обеднѣ. За дългове мнозина имотитѣ си продадоха. Затова нареждамъ:

1) Да се раздаватъ имоти на беднитѣ, за да има съ какво да изкарватъ прехраната си. Който отъ богатитѣ не иска доброволно да отстъпи частъ отъ имотитѣ си на беднитѣ, да му се вземе (конфискува) въ полза на държавата всичкия имотъ.¹⁾

Щомъ се раздадатъ имоти на беднитѣ, тогава нѣма да има нито просяци, нито крадци и разбойници. Ако следъ това

2) се залови крадецъ или разбойникъ, да му се отръзватъ краката до колене и ръцетѣ до лактитѣ; а пакъ на този, който укрива крадцитѣ и разбойницитѣ, да му се взематъ имотитѣ и се раздадатъ на сиромаситѣ.

Друго, продължи по-натѣртено царъ Крумъ, забелѣзвамъ, че славянскитѣ и българскитѣ боляри не живѣятъ задружно, братски, а постоянно едни други се клеветатъ и си пакостятъ. Затова нареждамъ:

3) Който несправедливо наклевети някого, да бѣде наказанъ съ смъртъ.

4) Сѣдия, които не сѣди право, и чиновникъ, който взема подкупы, също така да се наказва съ смъртъ.

и 5) Да се изкоренятъ всички лозя, за да не се напипатъ хората.

Следъ като царъ Крумъ съобщи новитѣ закони, стана и си излѣзе, а войводитѣ наново му се поклониха. Народѣтъ скоро разбра Крумовитѣ закони. Престанаха вече просяци да висятъ отъ вратникъ на вратникъ за кора хлѣбъ. Престанаха да скитатъ вече и разбойници по планинитѣ.

1) По-подробно за Крумовитѣ закони вижъ: „Списание на Юридическото дружество“, год. IV, (1904) стр. 316, и „История на старобългарското во“ отъ г. С. Бобчевъ.

— Милостивиятъ царь! Той даде земя на бедните! казваха за Крума едни.

— Справедливиятъ царь! Той накара и богатите да плащат данъци! казваха други.

— Дако боговете го даруватъ съ дълги дни! — шепнеха вдовиците и сираците.

3. Християнство.

Царь Борисъ, Крумовъ внукъ, държеше въ палатите си единъ ученъ грѣкъ — робъ, за да научи сестра му да чете и пише.¹⁾ Всѣка сутринъ Борисовата сестра отиваше на уроци въ стаята на роба. Единъ день, като влѣзе при него, тя го завари коленичилъ предъ една икона съ рѣце, прострѣни къмъ небето, шепнейки нѣщо на своя роденъ грѣцки езикъ. Следъ това той нѣколко пѣти се прекръсти, изправи се и, като се обърна назадъ, видѣ Борисовата сестра. Тя никога до тогава не бѣ виждала такова нѣщо и го запита:

— Какво правишъ, драги учителю!

Той ѝ отговори:

— Азъ съмъ християнинъ и се молѣхъ на моя Богъ. Той не иска човѣшки или животински жертви, за да се умилистави, каквито искатъ вашите богове.... Моятъ богъ е благъ, милостивъ и иска само горещи моливи. . . . Моя богъ ни учи да вѣрваме въ единъ богъ, да почитаме старите, да помагаме на бедните, да не лъжемъ, да не крадемъ, да не убиваме и да обичаме всички хора като братя...

Борисовата сестра мразѣше християните, защото само лоши нѣща бѣ чувала за тѣхъ. Тя бѣ чувала, че християните се молили на магарешка глава, че пиели човѣшка кръвъ. . . . Сега тя разбра, колко много се е лъгала! Дълго следъ това тѣ приказваха за християнската вѣра, хареса ѝ и, най-после, тя каза на роба: „Учителю, отъ сега и азъ съмъ християнка!“

Единъ день робътъ се приближи до Борисовата сестра и ѝ пошепна: „Тази вечеръ ние, християните, ще се съберемъ вѣнъ отъ Плиска; ако обичашъ, ела и ти! Но това го дръжъ въ тайна и никому го не кажай, защото езичниците ни преслѣдватъ“. Тя се съгласи. Следъ като се стъмни, тѣ се преоблѣкоха въ други дрехи, за да не ги познае нѣкой, и мълчаливо се измъкнаха изъ царските палати. Излѣзоха вѣнъ отъ града и завиха на лѣво покрай рѣката. Тъмно като рогъ. Месечината още не бѣше изгрѣла. Въ тъмнината тѣ биха сбъркали пѣтя, ако многото християни, които отиваха на същото мѣсто, не биха имъ го показвали. Следъ като дълго пѣтуваха, отбиха се отъ пѣтя и навлѣзоха въ една тѣсна долчинка. Преди да излѣзатъ на поляната помежду високите канари при насъбралите се християни, вѣоръжени лица имъ препречиха пѣтя и извикаха:

— Стой! Покажете знаковете!

Робътъ бръкна въ пазвата си и извади едно кръстенце, което го показва на стражата. Тя ги пропуска до продължатъ пѣтя си. Кои

1) Легенда. Отецъ Паиси: История вкратце о Болгарословѣнскомъ народѣ. Проф. Юрданъ Ивановъ: Български старини въ Македония, стр. 164).

ли бѣха тия лица? Кой ги бѣше поставилъ? По какво познавахъ кои бѣха християни и кои езичници? Скоро тѣ пристигнаха на уговорената поляна. Тамъ бѣше свѣтло, защото бѣха запалени голѣми огньове отъ борово дърво. Поляната бѣ препълнена съ християни. До единъ всички бѣха съ закрити лица (маски), за да не бждатъ познати отъ нѣкой случайно промъкналь се езичникъ. Защо?

Скоро следъ това християнитѣ запѣха тѣжна пѣсень, отначало тихо, а сетне все по-силно и по-силно. После всички наколѣничиха, вдигнаха нагоре глава и прострѣха къмъ небето рѣце, като че ли молѣха нѣкого да слѣзе отъ небето.

— Проповедникътъ! Проповедникътъ! Нададоха се отъ всички страни гласове. Всички се раздвижиха. Единъ слабъ, изпокъсанъ, босъ човѣкъ застана всредъ християнитѣ. Той бѣше проповѣдникътъ, който бѣше дошълъ отъ единъ далеченъ грѣцки градъ, за да проповѣдва между езичнитѣ-българи словото божие. Настана отново тишина, толкова дълбока, че ясно се чуваше шума отъ листата по дърветата. Проповѣдникътъ дигна нагоре сухата си дѣсница и направи въ въздуха кръстъ надъ колѣничилитѣ християни — благослови ги. Следъ това започна да ги поучава, какъ братски да си живѣятъ, какъ да си помагатъ единъ на други, сяко тѣй както единъ баща поучава децата си. Следъ неговата речъ християнитѣ направиха още една молитва и си отидоха.

На другия день въ приемната царска стая Борисовата сестра чу нѣкаква глѣчка. Дебнишкомъ тя се приближи до вратата и започна да подслушва. Бѣше дошелъ войводата, който бѣше назначенъ да преследва християнитѣ, и разправяше на Бориса: „Най-главниятъ отъ християнитѣ, проповедникътъ, е вече въ рѣцетѣ ми! Той ще обади другаритѣ си. . . Тоя лошъ човѣкъ, който учи християнитѣ да не почитатъ старитѣ, да крадатъ, да убиватъ и да пиятъ човѣшка кръвъ, трѣбва да загине!“

Коситѣ на Борисовата сестра настрѣхнаха, защото тя разбра, за кой проповедникъ ставаше дума. На нея ѝ много домъчнѣ, за дето езичниците така клеветѣха християнитѣ. . . Влѣзе въ стаята си ѝ дълго си поплака. . .

4. Преследване на християнитѣ.

Българитѣ отдавна бѣха станали и земледѣлци. Ала тѣ сами се срамуваха да обработватъ земята. Затова тѣ често нахълтваха въ грѣцката държава за пленици, които тѣ обрѣщаха на роби да работятъ земята. Но тия пленици бѣха християни! Тѣ разразпространиха христовото учение и помежду езичниците българи. Цѣли области, цѣли славянски племена бѣха станали вече християни. Християнитѣ българи намразиха царя си като езичникъ. Тѣ по-склони бѣха да помагатъ на грѣцкия царъ, като на християнинъ.

— Това, което грѣцкитѣ царе не можаха да постигнатъ на бойнитѣ поля, ще го постигватъ чрезъ вѣратата! — си каза единъ день българскиятъ царъ Омортагъ и назначи специаленъ министръ, който да преследва и измѣчва християнитѣ.

Вънъ отъ Плиска бѣше ископанъ грамаденъ и дълбокъ трапъ, въ дъното на който бѣха построени две помѣщения. Въ едното отъ тѣхъ бѣха задържани безброй диви кучета, а въ другото — християни. Отстрани на трапа бѣха построени терасовидни седалища, върху които бѣха насѣдали много езичници, които бѣха дошли, защото бѣха чули, че тоя день ще бждатъ измжчвани християнитѣ.

Отъ два деня кучетата не бѣха хранени. Не стигаше това, но още войницитѣ на дълги прѣтове показваха на кучетата парчета месо, зи да ги дразнятъ и подлудятъ отъ гладъ. Отвреме — навреме екваше такава буря отъ рева на гладнитѣ звѣрове, че хората, които бѣха насѣдали близо до вратата, просто не можеха да се разговарятъ. Всредъ тоя шумъ се зачу отъ вътре гласътъ на черковна пѣсень. Християнитѣ, които бѣха затворени въ другото помѣщение, пѣха. . . .

Най-после Цокъ, войводата назначенъ за преследване на християнитѣ, даде знакъ да се започне измжчването имъ. Народътъ утихна. Християнитѣ трѣбваше да бждатъ разкъсани отъ дивитѣ звѣрове, защото нѣкой ги бѣше наклеветилъ, че пиели човѣшка кръвъ и че се покланяли на магарешка глава. Една отъ желѣзнитѣ врати на едното помѣщение искрибуца и почнаха да излизатъ тиешкомъ християнитѣ, облѣчени въ кожитѣ на диви животни. Защо! Между християнитѣ бѣха Звеница, Омартаговиятъ синъ, войводитѣ: Леонъ, Сионъ, Йонъ и Гаврилъ; епископитѣ: Георги Девелтски (Ямболски), Петръ Адрианополски (Одрински) и пр. Християнитѣ, като стигнаха до средата на трапътъ, паднаха на колѣне и вдигнаха ржце на горе. Езичницитѣ, мислейки, че просятъ милость, започнаха да ги подиграватъ. Нѣкой даже започнаха да хвърлятъ върху християнитѣ буци прѣстъ и огризани кокали. Всредъ общия шумъ на езичницитѣ, едва достигаше тѣхниятъ гласъ: „Исусе Христе, помилвай ни!“. Значи тѣ не просѣха милость, а се молѣха на своя Богъ. Презъ това време се отвори вратата и на другото помѣщение, изъ която нахлуха цѣло стадо диви овчарски кучета, отъ нѣколко деня нарочно държани въ гладъ.¹⁾

Кучетата веднага подушиха хората съ звѣрската кожа. Ала зачудени отъ неподпизността имъ, отведнажъ не посмѣха да се нахвърлятъ върху тѣхъ. Народътъ пакъ почна да негодува. Екнаха хиляди гласове; едни почнаха да лаятъ като кучета, други да подражаватъ на гласовѣтъ на дивитѣ животни. Защо? Кучетата най-после се раздразниха и започнаха да налитатъ върху християнитѣ. Едно отъ най-силнитѣ кучета захпа една отъ най-напредъ стоящитѣ жени и я повали подъ себе си. Тя едва успѣ само да подаде назадъ държашето въ ржцетъ си малко дете. Следъ това и другитѣ кучета се нахвърлиха върху християнитѣ. Езичницитѣ вече престанаха да реватъ, защото всички съ голѣмо внимание наблюдаваха разпокъсането на християнитѣ. Всредъ кучешкото ръмжене и виене ясно се чуваха мъченическитѣ гласове на християнитѣ. На игрището се об-

1) Menologion imper Basilii, Migne, Patrol. gr. t. 117, col 277; Лопаревъ. Две зажитни и пр. 348. Третото слово на Теодоръ Студитъ (Parva Catechesis, Paris, 1891) и пр.

разуваха сжщински толки отъ кучешки и човѣшки тѣла. На потоци кръвъ потече. Нѣкои кучета изтрѣгнаха едно отъ друго кжсове човѣшко месо. Меризмата отъ човѣшката кръвъ и черва задуши миризмата отъ тамяна. . . . .

5. Покръстване на българитѣ.

Въ гръцката столица пакъ се заговори за война. „Съ оржжие ние не можахме да победимъ варваритѣ (българитѣ), но ще ги победимъ чрезъ вѣрата си! . . .“ така говорѣше гръцкиятъ царъ на своитѣ войводи. Какъ? — Повечето отъ българитѣ вече сж християни. Ако се сбиемъ, християнитѣ българи повече ще помагатъ намъ, отколкото на своя езичникъ — царъ.

Хубава пролѣтъ, 865 год. Ясно слънце бѣ запекло. По разцѣфѣлитѣ дървета пчелици засноваха отъ дърво на дърво за медъ. Царъ Борисъ бѣ излѣзълъ на двора, за да се порадва на хубавия топълъ день. Едва що бѣ седналъ на мряморната пейка до чехимата, портитѣ бързо се разтвориха, и въ царския дворъ влѣзе единъ граничаръ, потъналъ въ прахъ, а конѣтъ му — въ вода.

—Царю, гръцкиятъ царъ съ много войска нахлу въ нашата земя! Три коня уморихъ, този е четвъртия, бързайки да ти съобша нерадостната новина.

Царѣтъ пребледнѣ. Наистина, шпионитѣ, които той бѣ изпратилъ като просяци въ гръцката столица, навреме го предупредиха, че гръцитѣ се готвятъ за война, но все пакъ така скоро той не се надѣваше тѣ да потеглятъ за България. Царѣтъ похвали граничаря, възнагради го, а следъ това изпѣска съ ржце. Единъ оржженосецъ веднага се изправи предъ него.

— По-скоро палете по баиритѣ огньоветѣ и съобщете на всички села и градове, че България е въ опасностъ и че има нужда отъ своитѣ синове! извика Борисъ.

Не се измени много време и по всички чукари пламнаха огньове отъ сѣно. И по-далечнитѣ баири, веднага следъ пламването на огньоветѣ около столицата, и тамъ пламнаха огньове. Скоро по всички по-високи баири изъ цѣлата страна пламнаха купи сѣно. Така още сжщата вечеръ изъ цѣла България разбраха, че България е нападната и че войската трѣбва да се събере. Всички българини, годни за оржжие, щомъ съгледаха огньоветѣ, оставиха работата си, затичаха се до кжщи, напълниха торбитѣ си съ хлѣбъ и месо, прибраха на бързо оржжието си: ножъ, копие, щитъ и стрели, качиха се на конетѣ си и потеглиха за столицата. Защо Борисъ не повика войскитѣ си чрезъ телефона?

До вечерѣта въ столицата едва се събраха само войводитѣ и войницитѣ отъ близкитѣ села. Но тѣ бѣха малко. Ала всѣка минута, всѣки часъ тѣ ставаха все повече и повече. Сутринѣта полето предъ столицата бѣ почерило отъ хора и коне. Никой не стоеше празенъ: едни подковаваха конетѣ си, други острѣха сабитѣ си, а трети каляваха въ отрова стрелитѣ си. Пъкъ и въ царскитѣ палати

не стояха празни: едни стѣгаха царскитѣ коне, други чистеха седлата, а трети — царското оржие.

Отведнажъ царския дворъ се напълни съ конници: млади и хубави момчета, до единъ боярски синове — това бѣха царскитѣ пазачи, богатиритѣ. Всичкитѣ бѣха съ позлатени шлемове, желѣзни ризници, сребърни пояси и съ скъпи ножове на поясъ, дълги копия въ ржце и ботуши отъ телешка кожа до надъ коленетѣ. Даде се знакъ, че царътъ идва. Богатиритѣ се подредиха и накачиха на конетѣ си. Ето и царътъ! Покачи се на конъ и потегли. (Кждѣ?)

Следъ молитвата и клетвата войскитѣ потеглиха къмъ Балкана.

Повечето отъ тѣхъ бѣха на коне. На нѣкои отъ войводитѣ и конетѣ имъ бѣха облѣчени въ желѣзни ризници. Едни отъ конницитѣ, вмѣсто желѣзни ризници, носѣха конопени ризи съ нашити по нея изгладени отъ рогъ голѣми четвъртити пулове. И вмѣсто копия, скъшитѣ носѣха въ рждетѣ си дълги вжжета съ привързана на края халка, която тѣ искусно въ боя хвърляха върху врата на неприятеля и живъ го залавяха. Защо тѣ не носѣха желѣзни ризници? Следъ войската потеглиха и многобройни двуколни кола, пълни съ продукти, стрели и бойни машини.

Нешастие! Войскитѣ, като разбраха съ кого ще се биятъ, почнаха да бѣгатъ. Бѣгаха християнитѣ (защо?) При Бориса останаха само шепа войници (кой?) За Бориса нѣмаше другъ изходъ, освенъ да стане християнинъ и да проси миръ?

Войскитѣ се приближиха. Преди да се сбиятъ, Борисъ изпрати при гръцкия царъ нѣколко свои войводи, за да съобщатъ намѣренията му. Зарадва се гръцкия царъ, зарадваха се и войскитѣ (защо?) Гръцкиятъ царъ излѣзе предъ войскитѣ си, кждѣто го чакаше Борисъ. Като се видѣха двамата царе, започнаха да се пригърщатъ и цѣлуватъ. Додоха свещеници и кръстиха най-напредъ Бориса, а следъ него — бояритѣ и войскитѣ. Гръцкиятъ царъ стана кръстникъ на Бориса и го кръсти съ своето име — Михаилъ. Борисъ престана вече да се нарича Борисъ, а Михаилъ (защо?)

На обѣдъ гръцкия царъ повика Бориса на гости. Трапезата бѣ сложена подъ голѣма палатка. Много скъпи ястията въ сребърни съдове се поднесоха. Презъ цѣлото време на обѣда робини свирѣха хубави пѣсни на арфи, а други непрекъснато хвърляха рози върху гоститѣ. Отвреме — навреме други пакъ робини пускаха надъ главитѣ на двамата царе привързани съ сребърни конци гълъби. Поднесоха се скъпи вина, изстудени въ планински сиѣгъ...

Следъ свършване на яденето излѣзоха двама борци и започнаха да се борятъ. Мускулеститѣ имъ тѣла, лъснати въ масло, бързо се слѣха въ една купчинка. Коститѣ имъ запрящѣха въ чиличенитѣ имъ преградки. Отвреме — навреме се чуваше и тежкото тропане на краката имъ по пода, който бѣ посланъ съ пѣсъкъ. Следъ това тѣ отново заставаха неподвижно и така затихваше всичко, вѣроятно, за да си починатъ. Борбата не се продължи много. Единиятъ отъ борцитѣ взе да диша по-често, започна да отслабва, да посинява и се простре мъртавъ на земята. Подиръ тѣхъ се появиха имитатори на зверове, фокусници и сойтарии (палачовци). А следъ това отново хубави робини пакъ заиграха разни танци.

„Взе да се здрачава. Време бѣше двамата царе да се раздѣлятъ. Стана Борисъ, прегърна се съ своя кръстникъ, цѣлунѣха се по челата и си замина. Така тѣ се срещнаха като врагове и се раздѣлиха като приятели и роднини.

Войската радостно се връщаше къмъ столицата. Начело на войската нѣмаше вече конската опашка, а червено знаме съ двуглавъ орелъ по срѣдата. Едва що бѣха наближили града, една жена, разрошавена, запѣхтѣна, уплашена тичаще насрещу войската. Войникитѣ едва познаха Борисовата сестра. Всички се угрижиха, защото разбраха, че нѣщо страшно е станало въ столицата. Борисовата сестра разправи, че старитѣ войводи, щомъ разбрали, че Борисъ се е покрѣстилъ, завзели царскитѣ палати, избили ония царски слуги, които били християни, а други изпозатворили въ тъмницата и че тя едва-едва се била отървала отъ смъртъ.

Борисъ се замисли. . . . Никаква глъчка и шумъ. Само червено знаме трепти. . . .

— Съ Божието име напредъ! рече Борисъ и се прекрѣсти. Потегли той къмъ столицата, потегли и войската. Заобиколи царскитѣ палати и излови бунтовникитѣ. Отъ тѣхъ само 54 души, поглавнитѣ, наказва съ смъртъ, а другитѣ пусна. Надодоха отъ Гърция и много полове и калугери. Борисъ ги разпрати по села и градове, за да покрѣстятъ цѣлия народъ. Отъ тогава вече ние сме християни.

6. Просвѣта.

Единъ денъ предъ българскитѣ граничари въ Бѣлградъ, днешната сръбска столица, се явиха нѣколко окжсани и почти боси свещеници.¹⁾ Отъ гладъ и дълъгъ пътъ, който тѣ бѣха вървѣли изъ пуститѣ и недостъпнитѣ мѣста, за да не бждатъ хванати, тѣ бѣха доста изнемощѣли. Всѣки единъ отъ бѣжанцатѣ носѣше на гърба си по торба, пълна съ дебели кожени книги.

— Охъ, спасени сме най-после! рече единиятъ отъ тѣхъ, следъ като прескочи на българска земя.

— Стой! Горе рѣцетѣ! Кой сте! извикаха граничаритѣ.

— Българи. Ние сме ученицитѣ на Св. Кирилъ и Методий, които бѣхме отишли въ Моравско да разпространяваме христовата вѣра и да ги научимъ да четатъ и пишатъ по славянски, отговориха бѣжанцитѣ.

— Защо бѣгате? Кой ви гони? Кждѣ останаха вашитѣ учители Св. Кирилъ и Методий! запитаха ги отново граничаритѣ.

— Подгониха ни, защото сме били проповѣдвали словото Божие на славянски езикъ. Св. Кирила извикаха въ Римъ и тамъ умрѣ, а Методия затвориха въ тъмница. Насъ ни заплашиха живи да ни горятъ. . . . отъ добро не бѣгаме. . . . отговори най-стариятъ отъ бѣжанцитѣ, на когото името бѣше Климентъ.

— Седнете, починете си! Ето хлѣбъ, сирене и месо, яжте— вие трѣбва да сте гладни! любезно ги поканиха граничаритѣ.

Едва що бѣха бѣжанцитѣ седнали да си починатъ и похапнатъ,

1) По „Църковенъ вестникъ“, бр. 19, 1907 год.

ето че пристигнаха нѣколко конници, отъ които най-първиятъ бѣше облѣченъ въ кадифяни дрехи съ сребърни копчета и перо на шапката отъ лисича кожа. Това бѣше българскиятъ войвода въ Бѣлградъ—Боритиканъ. Той бързо скочи отъ коня си, весело затича къмъ бѣжанцитѣ, ржува се съ всички, цѣлувайки имъ ржка, и проговори:

— Добре дошли, мили братя, на българска земя! Васъ като чели Богъ изпрати при насъ! Ние, българитѣ, отдавна имахме нужда отъ учени хора, като васъ. Докле бѣхме езичници, ние нѣмахме нужда отъ книги и затова нѣмахме писмо — смѣткитѣ си пишехме само на рабуши. Ала сега, като станавме християни, молитвитѣ въ черквитѣ ни нѣма, кой да чете. Наистина, нахълтаха въ земята ни разни грѣцки свещеници, но нито езика имъ разбираме, нито писмото. Какво има въ торбитѣ ви?

— Славянски книги, български книги! Като бѣхме по Моравско ги писахме! отговори Климентъ.

— Охъ, по-бързо ми дайте да видя българска книга! Дайте и да я цѣлуна! Ехъ, най-после и ние българитѣ се сдобихме съ писмо и ще си пишемъ на български вече, каквото си поискаме . . . Ами кой отъ васъ изнамѣри писмото? попита войводата.

— Солунскитѣ братя Св. Кирилъ и Методий, отговори пакъ стариятъ бѣловласть вече Климентъ. Тѣ бѣха и нашитѣ учители.

Следъ като бѣжанцитѣ достатъчно си починаха, войводата ги поведе камъ палатитѣ си. Тамъ той имъ даде нови дрехи, нови обуца. Следъ като му гостуваха нѣколко деня, Боритиканъ ги изпрати на Бориса въ Плиска. Голѣма бѣ радостъта на царьтъ, когато ги видѣ.

Ние, каза веднажъ на бежанцитѣ царь Борисъ, като приехме християнството, нали нѣмахме писмо и учени хора, бѣхме принудени да извикаме грѣцки свещеници. Отъ тия хора, освенъ че не разбирахме отъ езика и писмото имъ, има опасностъ да ни погърчатъ: това което тѣ не постигнаха съ бой, лесно ще го постигнатъ чрезъ книгата и училището.

Нѣвга чакъ до Атина бѣха все славяни. . . Днесъ сж остави славянски имена крайрѣкитѣ по планинитѣ. Грѣцката вълна иде отъ югъ на северъ, залѣла е нѣкои славянски племена, може би ще залѣе и насъ! Затова ти, отче Клименте, ще отидешъ на югъ въ Македония, въ Охридъ, и тамъ ще основешъ славянско, българско училище. Тамъ славянската книга ще спре грѣцката вълна. И когато единъ денъ се сдобимъ съ учени хора, тогава ще изпладимъ грѣцкитѣ попове и учители, и България ще бѣде спасена отъ погърчване...

Климентъ веднага замина за Охридъ. Три Борисови палата той преобърна въ училища: Около 3050 ученика се насѣбраха около Климента.

На една отъ класнитѣ стаи душето бѣ отъ пѣсъкъ и по него бѣха насѣдали ученици и съ прѣчки въ ржка по пѣсъка се учеха да пишатъ буквитѣ: азъ, буке, веде, глаголи, добро, естѣ, живѣти, зело, земя и пр. Въ друга една отъ класнитѣ стаи други ученици бѣха разтворили дебели подвързани съ кожа книги, на които всичкитѣ листя бѣха отъ заешки кожи, защото тогава не знаеха още да правятъ отъ парцали, слама или дърво сегашната хартия. Ученици

тѣ въ тая стая заучваха на изустъ разни черковни молитви, а (единъ отъ тѣхъ четеше имената на месецитѣ: просинець (I), сѣченъ II), сухъ (III), бѣросокъ (IV), трѣвень (V), изокъ, цѣрвень, заревъ, руень, листопадъ, грудень, студень.¹⁾ Въ третата стая ученицитѣ наколѣние или полегнали на земята съ глѣши пера преписваха разни черковни книги. А Климентъ непрекъснато сновѣше измежду ученицитѣ си, нѣкои отъ които поучаваше, а други — поправяше.

Отведнажъ черковнитѣ клепаля задрѣнкаха и възвестиха, че утрешниятъ день е голѣмъ празникъ.

— Учителю, какъвъ е утрешния празникъ; въ календаря не е отбѣлѣзанъ? Запита единъ ученикъ Св. Климентъ.

— Св. Кирилъ и Методий, нашитѣ първоучители, отговори Климентъ.

— Отъ кой градъ сж били двамата братя! Какво сж заслужили на народа ни! пакъ запитаха ученицитѣ.

— И двамата сж родени въ Солунъ. Баща имъ Львъ бѣ славянинъ на грѣцка сбужба. Следъ като свършиха Солунското грѣцко училище, по-малкиятъ Кирилъ отиде въ Цариградъ, дѣто продължи образованието си и стана много ученъ човѣкъ. Грѣцитѣ го нарекоха философъ. По-стария пъкъ Методий назначиха за князь на едно отъ нашитѣ славянски племена въ Македония. Ала единъ день той захвърли княжескитѣ си дрехи и се покалугери въ единъ манастиръ. По-късно и Кирилъ се прибра при него. Тамъ тѣ откриха славянското писмо и започнаха да превеждатъ отъ грѣцки на български всички черковни книги. Следъ това тѣ напуснаха манастира и забѣгнаха въ славянскитѣ страни, за да разпространятъ христовото учение и славянското писмо.

На другия день една отъ черквитѣ бѣ препълнена съ богомолци. Св. Климентъ излѣзе предъ църскитѣ врати и започна речта си. Всѣки празничень день той отъ това мѣсто поучаваше народа.

— О, наши първоучители!²⁾ Вие днесъ свѣтитѣ съ свѣтлината на слънцето, защото не остана нито едно славянско кѣтче, неозарено отъ васъ! Вие двамата заедно довършихте това, което апостолъ Павелъ не бѣ довършилъ! Затова азъ цѣлувамъ вашитѣ очи, които излѣкуваха нашата слѣпота; вашитѣ устни, чрезъ които узнахме Божинѣ премѣдрости; вашитѣ прѣсти, чрезъ които научихме на нашъ езикъ Божественитѣ молитви; вашитѣ крака, които обходиха като слънцето всички славянски земи. Изцѣло цѣлувамъ и двамата ви, защото вие зарязахте и богатство, и слава, и баща, и майка и всецѣло се отдадохте въ служене народу. Днесъ не сте между насъ! Днесъ сте горе на небето съ ангелитѣ — ангели, съ пророцитѣ — пророци, и съ светцитѣ — светии! И вечно славянството съ васъ ще се гордѣе, ще ви славослови и пѣсни пѣе". . . .

Днесъ всѣка година на 24 май празнуваме тѣхната память. Народътъ не забрави заслугитѣ и на Св. Климента. И той е признатъ за светия и всѣка година на 8 декемврий празнуваме неговата память.

1) Юрданъ Ивановъ. Български старини въ Македония, стр. 49.

2) Частъ отъ похвалното слово за Св. Кирилъ и Методий отъ Св. Климента (Св. Кирилъ и Методий, М. Н. Пр., стр. 8).

7. Последнитѣ Борисови дни.

По калдърмения дворъ на единъ манастиръ близо до морето при градъ Варна закрачи побѣлѣлъ вече монахъ и се отправи къмъ черковната врата. Отключи набързо вратата, бутна я и влѣзе вътре въ черквата. Отиде предъ иконата на Спасителя, прекръсти се нѣколко пѣти, после коленичи и започна да се моли:

— Отче небесни, прости ми! Ржцетѣ ми сж нацапани съ кръвъ, а душата ми — съ мжка! По камениститѣ Македонски чукари и по равнитѣ тракийски полета . . . за редъ и честь . . . много ромени избихме. . . . А ти ни казваше: не убивай! . . . Убивахме, защото можеше да ни убиятъ. . . . Отче небесни, прости ми! . . .

Следъ като дълго време се моли, стана и излѣзе вънъ на двора. Монахътъ тия молитви по нѣколко пѣти на день отправяше къмъ Бога. Другитѣ монаси, които минаваха покрай него, низко му се покланяха и го поздравляваха. Това показваше, че тоя монахъ не бѣше простъ калугеръ. Не, това бѣше царъ Борисъ! Две години по-рано, той бѣ захвърлилъ царската мантия и корона, облѣче проститѣ калугерски дрехи и доде тукъ въ манастира да прекара последнитѣ си старчески дни въ постъ и молитва. Царскиятъ престолъ той бѣ оставилъ на сина си Владимира.

Борисъ едва що бѣ пристѣпилъ, зачуха се конскитѣ стѣпки на нѣколко въоръжени войници, които идваха при него!

— Царю! казаха тѣ. Синъ ти Владимиръ престѣпи клетвата! Отново се повърна въ езическата вѣра. Разруши черкви и манастири. . . . нѣкои отъ поповетѣ затвори въ тъмница, а други изби . . .

Борисъ се само прекръсти, безъ да проговори, метна се на единъ отъ конетѣ и потегли за Преславъ. . . .

Следъ нѣколко дня тежката врата на затвора скръдна и дневната свѣтлина озари единъ високъ русъ човѣкъ. Неговиятъ мъртавъ погледъ се срещна съ лицата на стражата и ги позна: до единъ най-предани хора на Бориса. Когато затворения си сне ржцетѣ по виненото кадифе, което покриваше тѣлото му до надъ колѣне, издрънкаха пранги, а върху отеклитѣ му китки на ржцетѣ се очертаваха широки желѣзни гривни.

— Излѣзъ вънъ, предателю! извика главатарятъ на стражата. И Владимиръ излѣзе. Веднага двама джелати го повалиха на земята и уловиха здраво за ржцетѣ. Други съ остъръ мечъ на бързо извади едного му око и го стѣпка на земята. Владимиръ само потрепери и студенъ потъ залѣ челото му. Следъ малко сжщото направи и съ другото му око. Владимиръ бѣ ослѣпенъ по заповѣдъ на Бориса, като клетвонарушителъ.

Блѣда и съ посинѣли устни всичко това видѣ Владимировата майка изъ единъ отъ прозорцитѣ на горнитѣ етажи отъ царския палатъ. Най-напредъ тя помисли, че това е сънъ. . . . Но като се пооблеци и видѣ, че това е истина, зави й се саѣтъ, ржцетѣ ѝ се откопчиха отъ желѣзнитѣ кръстове на прозореца и падна полумръла върху пода, като можа едва само да промълви: „Ахъ, горки Владимире!“

Вънъ на улицата глъчка. Безброенъ народъ се бѣше насъбралъ, за да види глазата на оня, който бѣ нарушилъ бащината си клетва. И стражата подкара Владимира вънъ на улицата, и народатъ видѣ кървавата му глава съ зинали две страшни дупки, изъ които бѣха изтекли очитѣ. . . .

— Така се наказва оня, който нарушава бащината си клетва! Минаха се отъ тогава 18 години. Народътъ забрави това. На 15 май, 907 год., рано сутринята калугери отъ манастира бързо влизаха въ една килия и излизаха съ угрижени лица и наскърбени очи. Въ тази килия на просто сламено легло, облѣченъ въ бедно монашеско расо, лежеше единъ старъ 75-годишенъ монахъ. Смъртта го вече взимаше. Само дълбоко хлътналиятъ му очи свѣтѣха и живѣха.

Тоя смъртникъ бѣше царъ Борисъ.

— Иде ли? — едва пошушна той.

— Наближава, отговориha монаситѣ.

— Ехъ, много се забави, а смъртта не иска да чака . . . каза той. Искамъ да го видя преди да склопя очи.

Изведнажъ монастирскитѣ клепаля забиха . . . конски подкови татракаха по монастирския калдъръмъ. . . задрънкаха и сабли . . . . Влѣзе при стареца младъ и красивъ човѣкъ, препасанъ съ златенъ поясъ, на който висѣше скъпъ мечъ, и наметнатъ съ багренница. Непознатиятъ падна на колѣне предъ леглото на смъртника, хвана му ржката, почна да я цѣлува и съ сълзи да я покрива.

— Тате! — пошепна непознатиятъ. . .

— Симеоне! — едва продума смъртникътъ. И като стисна съ студенитѣ си ржце топлитѣ и юнашки на Симеона, продума:

— Синко, азъ умирамъ! . . Напушамъ вече земята, която така много обичахъ! . . . и народа, когото тѣй милѣяхъ! . . . И преди да склопя очи единъ заветъ ти оставамъ: обикни еднакво всички славянски и български племена! Обикни христовата вѣра и българската книга! И тогава всички славяни ще бждатъ здраво подъ скиптерътъ ти! . . . и България ще стане мощна, силна, непобѣдима! . . . Къмъ тази цель се стремихъ, стреми се и ти!

Следъ това старецътъ благослови Симеона, склопи очи и издѣхна. Симеонъ заплака. Плачове се чува и изъ двора. Клепалата задрънкаха скръбно. Монаси запалиха свещи около умрѣлия и започнаха божествени молитви да четатъ. . . .

Скръбната вестъ скоро се разнесе по села и градове, по цѣла България, и народъ почна да се стича въ манастиря за последне сбогомъ съ великия мрътвецъ. Три дена върволици отъ хора непрекъснато цѣлуваха студената му дѣсница.

На третия день Борисъ бѣ погребанъ въ монастирската черква предъ олтаря. Царъ Борисъ е признатъ за светия и всѣка година на 15 май празнуваме неговия день.

8. Златния вѣкъ.

— Царю! Гърцитъ премѣстиха митницата си отъ Цариградъ въ Солунъ, и ние отъ сега стокитъ си за Цариградъ трѣбва да ги носимъ презъ Солунъ. Това е неудобно и много скъпо ще ни струва.

— Така единъ день българскитъ търговци се оплакаха на Симеона. Царътъ веднага съ писмо замоли гръцкия царь, да си остане митницата тамъ, кадето е била, като го заплаши съ война, ако не бжде послушанъ. Обаче гръцкиятъ царь не изпълни Симеоновата молба.

Спокойно спѣше Преславъ, пазенъ отъ дебелитъ стени на крепостъта и високитъ кули, надвиснали надъ крепостния ровъ. Широкитъ дъбови порти, оковани съ дебели бакърени плочи, цѣли бѣха отворени и отъ града се провличаше задъ стенитъ дълга върволица хора, облечени въ желѣзо. Като излѣзе отъ крепостъта, тя залови пѣтя за Тракия. Подъ слабата свѣтлина на запаленитъ факли едва се виждаха дългитъ копия, накинчени съ червени байрачета и загриженитъ лица на стари войводи . . . . На бой тръгваше Симеонъ, на бой съ гърци. Защо?

Подрали селяци отиваха на пазаръ и срѣцнаха войскитъ. Никой отъ тѣхъ не се зачуди, защото рѣдко минаваше година безъ война. Ала ненадейно страшна звезда, съ дълга кървава опашка, разпори небето. Занемѣха селянитъ: „Лошъ знакъ“! Царство ще рухне! Но — кое? Преславъ ли ще се срине, или Цариградъ ще пропадне?“ си рекоха тѣ. Уплашени, прекръстиха се и продължиха умислени пѣтя си къмъ Преславъ.

Българскитъ пълчища нахълтаха въ гръцката земя. Нерадостната вестъ бързо се разнесе изъ гръцката столица. И заудряха клепала, задрънкаха камбани тамъ. Тълпи отъ гърци веднага нахълтаха по черкви и манастири да молятъ Бога, за да ги спаси отъ български гнѣвъ.

Все повече и повече Симеонъ съ войскитъ си нахълтваше въ гръцката земя: стари избиваше, млади робѣше, села палѣше, градове сшиваше. Никаде той не срещна гръцкия отпоръ. Кжде ли бѣше гръцката войска? Тя бѣше близо до Цариградъ и силна както никога.

Наближиха се врагове. Отъ гръцка страна затупаха кожени тъпани, зацѣпиха въздуха съ сребърни зурли. А отъ българска страна запищѣха рокове. Зацвилиха коне, зареваха хора, лѣснаха сабли, раздвижиха се войски. Едва се долавяше Симеоновия гласъ:

— Дръжте се, войводи,
Храбри орляци безброй!
Много войски и войводи
Паднаха подъ ножа мой.

Скоро и горда Византия
Ще да бжде въ нашъта власть;
Стегайте се само смѣло вие
На ножъ противъ гърци вода васъ!

Удариха се дветъ войски. Скоро се размѣсиха българи съ гърци. Задрънкаха сабли, запъшкаха ранени . . . Гърците се уплашиха и започнаха да бѣгатъ. Българитъ полетѣха следъ тѣхъ. Всредъ бойното поле остана само царь Симеонъ. Обгледа се наоколо и какво да види! Тревата опръскана съ кръвъ . . . трупове на безброй убити хора и коне . . . счупени сабли . . . захвърлени щитове . . . Симеонъ навъси чело, събра вежди, мушна коня си и полетѣ напредъ.

Априлъ, 924 год. Четири деня откакъ стоятъ българскитъ дружини подъ цариградскитъ стени: гладни още за побѣда и за нови боеве . . . .

А въ цариградскитъ палати
Разтреперилъ се Романъ,
Прати дарове богати
Въ Симеоновия станъ.

— Неща дарове, нито злато!
Гордо викна Симеонъ:
Мойто царство е богато,
Златенъ е моятъ тронъ.

Между дароветъ и едно писмо отъ гръцкия патриархъ. Симеонъ разтвори платнения пликъ и започна да чете писмото: ¹⁾

До Симеона, князь на България.

Както капката, която капе все на едно мѣсто, разяжда и най-твърдия камъкъ, тъй и ние съ честитъ си писма се надѣваме да умиловимъ сърцето ти и получимъ миръ.

Стига вече кръвъ! Скрий меча си, защото той се умори вече да убива! Загаси въ сърцето си старитъ ни умрази! Съжали се надъ бацитъ зарадъ синоветъ, които ще изгинатъ, тъй като и ти си баща! Съжали се надъ децата, които ще останатъ сирачета, тъй като и ти нѣкога си билъ дете. Нищо нѣма по-тежко отъ война между братя! Ако мене не искашъ да послушаешъ, то послушай поне Бога! Учимъ хората да живѣятъ въ миръ, пъкъ сами не вършимъ това. Животътъ не е дълговѣченъ. Какво оправдание ти ще дадешъ единъ день горе на небето, когато убититъ отъ тебе ще се исправятъ насреща ти и ще призоватъ вѣчния сѣдия противъ тебъ? Сега сж велики пости и ти ужъ отъ една страна се въздържашъ отъ месо, пъкъ отъ друга се пресити въ проливане на братска кръвъ. Какъ на Въскресение Христово ще приемешъ светото причастие, когато цѣлъ си потъналъ въ кръвъ?

Отъ писмото ти разбрахме, че ти не искашъ миръ, нито на дѣло, нито на думи. Това личеше още по рѣба на платното, преди да разтворимъ писмото. Защото най-напредъ ни пишешъ, че си царъ на българитъ и гърцитъ, когато и Богъ е противъ това. Ако трѣбва нѣкой да се нарече царъ на гърцитъ и българитъ, то ние трѣбва да се наречемъ, защото това право сме го придобили отъ Бога, а

1) Писмото е извадка отъ писмата на гръцкия патриархъ Никола Мистикъ до царь Симеона, обнародвано въ С. Н. У., т. XII, 282 стр.

не като тебе съ кръвъ и убийства! Царь на кои гърци ще се наречешъ ти! На тѣзи ли, които твоитѣ войски изклаха, или на онѣзи, които ти зароби и продаде на невѣрнитѣ племена. Симеоне, задоволи се съ твоето! Не ламти къмъ чуждото! Да не дава Господъ да се отказваме отъ своитѣ имена и се кичимъ съ чужди! Нима вие, Симеоне, сте вече оскубана птица, та става нужда да се кичите съ чужди пера, които и вѣгърътъ да обрули?

Още ти искашъ да вземемъ завладѣнитѣ отъ тебе наши земи като даръ Божи, придобити по силата на военнитѣ обичаи. Но Богъ раздава дароветѣ мирно, когато ти си ги взелъ съ кръвъ! Каква печалба ще имашъ отъ насилствено отнетата отъ насъ земя! Какви доходи ще ти даде тя? Какви данъци ще получишъ? Само ще се обременишъ съ издръжката на крепоститѣ и повече нищо. Въ тоя случай ще ти припомнимъ приказката на баснословния овчарь, който презъ зимата бѣ запрялъ овцетѣ си въ една пещера, но пригответаѣза овцетѣ храна той далъ на намѣреното тамъ стадо диви кози, съ целъ да ги опитоми и увеличи стадото си. Той по такъвъ начинъ изморилъ своитѣ овце, а пъкъ дивитѣ кози, следъ като изяли храната, забѣгнали въ гората. Още ни пишешъ, че българитѣ имали обичай да взиматъ чуждото, безъ да го връщатъ, но и ние имаме обичай своето пъкъ да не даваме. Чуждото си е чуждо, то и на върхъ Великденъ се взима.

За да имаме миръ, ние се решихме да ти дадемъ злато, сребро, дрехи, но нито една педя земя повече—не. Задоволи се съ това, което доброволно ти даваме, защото не си въ състояние да ни направишъ по-лошо отъ това, което си ни направилъ!

Николай Мистикъ.

Симеонъ, следъ като прочете писмото, тупна съ кракъ и сърдито рече на гръцкия пратеникъ, който бѣ донелъ писмото:

— Азъ не искамъ невъзможното; не искамъ да ми се свалятъ звездитѣ отъ небето, нито пъкъ да се възкрѣсатъ убититѣ ми войници. Искамъ

Самъ Романъ да се представи,
Нека той да проси миръ!
Нека поклонъ ми направи,
Па ще видимъ по-подиръ!

Пратеникътъ се върна назадъ при гърцитѣ и предаде на Романа Симеоновото желание:

Ала мъчно, срамно на Романа,
Но какво да чини той?
Вечъ войска му не остана,
Нито сърдце зарадъ бой.

Отново джбовитѣ порти на крепостъта, обковани съ дебели желѣзни плочи, се разтвориха и изъ тѣхъ се зададоха 12 оръженосци съ златни двустри брадви, които водѣха царскитѣ коне, на единъ отъ които бѣше се качилъ гръцкия императоръ Романъ.

Следъ него излъзоха безброй гръцки вождове, които носѣха на ржце скжпитѣ подараци за Симеона и неговитѣ войски. Клепала и камбани на всички черкви и манастири въ великия градъ забираха за милостъ, за пощада . . .

Шедствието като приближи Симеона, императорътъ слѣзе отъ коня и се отправи къмъ българския царъ:

И когато той съгледа
Българскитѣ редове,
Гладни още за победа
И за нови бойове,

Падна той предъ Симеона,
Унизено запроси миръ:
— Остави ми само трона,
Давамъ всичко въ тоя миръ!

И омилостиви се Симеоновото сърдце, зарадъ дето горделивия народъ, който единичкъ му се опре, сега смирено пълзи предъ краката му.

— Не ще пролѣя кръвъ въ града, одето! на българитѣ дойде вѣрата . . . Не ще пролѣя кръвъ въ града, който ми откри очитѣ за всѣка свѣтлина . . . Цариградъ чужди е билъ за българитѣ и чужди нека си остане! рече Симеонъ и обърна коня си назадъ.

Симеонъ се скри задъ българскитѣ дружини. А задъ него още стояха съ очуденъ погледъ храбритѣ му войводи: Смилецъ, Гаврилъ, Токта и Енравотъ.

Между гръцкитѣ пратеници изправи се сухъ, побѣлѣлъ старецъ съ владишка патерица въ ржка и владишка корона на глава и погледна натамъ, дето царътъ се закри. Лукава усмивка лъсна въ устата на тоя човѣкъ. Той бѣ гръцкиятъ патриархъ Николай Мистикъ.

Сключи се миръ, който трая цѣли 20 години.

Ант. Борнаковъ.

Наредба на материала по формознание за III отд.

Презъ третата учебна година, споредъ програмата за народнитѣ основни училища, ученицитѣ трѣбва да се запознаятъ съ следнитѣ геометрически форми: паралелопипедна, кубическа, призматична, пирамидална, кълбообразна, кръгла, цилиндрична, четирижгълна, многожгълна. Въ каквъ редъ и въ каква връзка трѣбва да се изучатъ тѣ? Съвсемъ излишнитѣ учебници по формознание и мнозина учители, които се водятъ по тѣхъ, при разработката на учебното градиво по тоя предметъ следватъ реда, даденъ въ програмата.

Тоя редъ, обаче, отъ методично гледище е погрѣшенъ: той

върви отъ сложнитѣ къмъ проститѣ, отъ мѣчнитѣ къмъ леснитѣ, отъ непознатитѣ къмъ познатитѣ форми. Споредъ него, най-труднитѣ за наблюдение, схващане и възпроизвеждане форми се взиматъ най-напредъ, а най-леснитѣ — най-после, равниннитѣ форми се разглеждатъ отдѣлно отъ пространственитѣ, върху които сж обективирани и могатъ да се наблюдаватъ; всѣка форма — пространствена или равнинна — се изучава изолирано отъ другитѣ, безъ огледъ на връзката, която сжествува или може да се създаде между тѣхъ. Въ цѣлата наредба липсва връзка, единство и последователност. Приложена на практика, тя създава и за учители и за ученици мѣчнотии, въ които, вървамъ, се е убедилъ всѣки учителъ, който се е опитвалъ да работи по нея. Водено споредъ нея, обучението върви съ скокове, непосилни за ученицитѣ. Резултатитѣ отъ такова обучение се знаятъ: то носи въ учебнитѣ стаи мѣжа, досада, мъртвило и неуспехъ. . .

Материалътъ по формознание, посоченъ въ програмата, ще трѣбва да се пререди, като се държи смѣтка: 1) за трудноститѣ, които ученицитѣ срещатъ при наблюдението, схващането и възпроизвеждането на пространственитѣ и равниннитѣ форми и 2) за връзката, която сжествува или може да се създаде между тѣхъ. Проститѣ, първообразнитѣ, форми, които най-лесно могатъ да се разглеждатъ и възпроизвеждатъ, трѣбва да се изучатъ най-напредъ. Такива форми сж кълбовидната, цилиндричната и конусообразната. И тритѣ сж обективирани въ много естествени и изкуствени предмети. И тритѣ лесно се усвояватъ отъ децата, лесно се моделиратъ и лесно се рисуватъ. Отъ тия форми, като се видоизмѣняватъ постепенно, лесно могатъ да се получатъ всички други форми: отъ кълбото-кубъ, отъ цилиндра — всички видове призми, отъ конуса — всички видове пирамиди. Въ свръзка съ пространственитѣ форми могатъ да се изучатъ и равниннитѣ форми, които се наблюдаватъ върху тѣхъ: върху полукълбото и цилиндра — окръжността; върху куба — квадрата, върху паралелепипеда — правоъгълника, върху тристенната призма-триъгълника, върху петостенната призма — петоъгълника и т. н.

Споредъ туй, материалътъ по формознание за III отд. може и ще трѣбва да се разпредѣли така:

1. Кълбо: топка за игра, диня, череша, ябълка, дюля, грозде, алабашъ, зелка и др. Топката и плодоветѣ се моделиратъ отъ глина или пластелинъ; при това се посочватъ отклоненията въ формата на плодоветѣ отъ основната кълбообразна форма.

Задачи: 1) Какъ отъ кълбо може да се направи череша, ябълка, дюля, диня?

2) Какъ може да се направи отъ кълбо круша, кратунка, праскова, домати, лимонъ?

2. Полуиълбо — окръжност — кржгъ. Кржгове и окръжности върху различни предмети: чаша, чиния, шише, стомна, монети, часовникъ, харманъ, прѣстенъ, обржчъ, бѣчва и др.

Чертане окръжности съ връвъ и пергелъ.

Изрѣзване кржгове, полукржгове и прѣстени отъ разноцвѣтна

хартия; налепване на сжщитъ върху бѣлъ, сивъ или другъ фонъ (мозаично рисуване). Декоративни съчетания отъ разноцвѣтни кржгове, полукржгове и пръстени.

Рисунки съ кржгла форма: ябълка, череша, дюля, грозде, слънце, месецъ. Мозаично рисуване на сжщитъ предмети.

3. Цилиндъръ: дънери на дървета, стебла на други растения, печки, чаши, тржби за печки, цинкови или тенекиени литри, кутии, бурканчета, кринче, борабанъ, обли моливи, локомотивъ; куминъ на локомотивъ и др. Моделиране на цилиндъръ и на предмети съ цилиндрична форма; възпроизвеждане на сжщитъ отъ хартия и мукава.

Комбинации: 1) цилиндъръ и отгоре полукълбо съ кръстъ — куполъ на черква, 2) голѣмъ хоризонталенъ цилиндъръ, отгоре малкъ цилиндъръ, отстрани четири кржга — локомотивъ и др. т.

4. Конусъ: морковъ, пиперка, кубе на джамия, фуния, пумпалъ, палячовска шапка, бакалска книжна фуния и др.

Моделиране на конусъ и на конусообразни предмети; изработки отъ хартия и мукава.

Комбинации: 1) цилиндъръ и конусъ отгоре — минаре, 2) кълба, съединени съ конуси — корени на рѣпа и цвекло.

Задачи. 1) Какъ може отъ полукълбо да се направи конусъ? 2) отъ цилиндъръ — конусъ?

5. Пресѣченъ конусъ: цинкова кофа за вода, чаша, каче, саксия, фесъ.

Моделиране и картонажъ.

Задачи: 1) Какъ може да се направи пресѣченъ конусъ а) отъ конусъ, б) отъ цилиндъръ, в) отъ полукълбо?

2) Какъ може отъ пресѣченъ конусъ да се получи цилиндъръ?

6. Кубъ: зарове за игра, кутийки, сандѣчета и др.

Моделиране кубъ (получава се отъ кълбо, като се силѣска или изрѣже еднакво отъ 6 страни). Постройка на кубъ отъ пръчки.

Комбинации: 1) Кубъ, цилиндъръ и кубъ, 2) кубъ и полукълбо, 3) кубъ, цилиндъръ и конусъ.

Задачи: Какъ може отъ кубъ да се направи а) кълбо, б) цилиндъръ?

7. Стенитъ на куба: четирижгълникъ - квадратъ; ржбове и жгли; перпендикулярни и успоредни ржбове. Изрѣзване квадрати отъ хартия и мукава. Декоративни съчетания на квадрати, кржгове и полукржгове за рамки на рисунки и корици.

Мрежа на кубъ. Постройка отъ мукава на кубъ.

8. Паралелопипедъ: а) съ квадратна основа, б) съ право-жгълна основа. Предмети съ паралелопипедна форма: класната стая, кутийка за кибритъ, газена тенекия, газено сѣндѣче, летви, греди, ливийки, книги, разни кутии, сандѣчета, кошнички и др.

Моделиране на паралелопипедъ (може да се получи отъ цилин-

дъръ, като се изрѣже или сплѣска околната му стена отъ четири страни; отъ кубъ, като се разреже перпендикулярно презъ срѣдата; отъ два, три и повече куба, като се поставятъ единъ върху другъ). Постройка на паралелопипедъ отъ прѣчки.

Комбинации: вагони съ локомотивъ.

9. Стенитѣ на паралелопипеда: правоъгълникъ. Предмети съ правоъгълна форма: листъ на книга или тетрадка, стенитѣ на учебната стая, черна дъска, прозорци, врати и др.

Чертане на правоъгълници; изрѣзване отъ цвѣтна хартия и мукава; декоративни съчетания а) отъ кръгове и правоъгълници, б) отъ квадрати и правоъгълници, в) отъ квадрати, окръжности и правоъгълници.

Картонажъ: а) мрежа на паралелопипедъ, б) постройка на различни паралелопипеди отъ мукава.

10. Тростенна призма: висулки на полюлей, войнишка палатка, колиба и др. Моделиране на тростенна призма (може да се направи лесно, като се разрѣже паралелопипедъ по диагоналитѣ на основитѣ му). Постройка на тростенна призма отъ прѣчки.

Задачи: Какъ може да се направи тростенна призма а) отъ кубъ, б) отъ цилиндъръ?

Комбинации: а) паралелопипедъ и отгоре тростенна призма — къща, б) паралелопипедъ, отгоре тростенна призма, отпредъ до тѣхъ цилиндъръ съ полукълбо и кръстъ — черква съ камбанария, в) също, но вмѣсто полукълбо, върху цилиндра се поставя конусъ съ полумесецъ — джамия, и др. т.

11. Основитѣ на тростенната призма: триъгълници. Предмети съ триъгълна форма. Чертане на триъгълници; изрѣзване отъ хартия и мукава; декоративни съчетания отъ триъгълници, кръгове, квадрати, правоъгълници.

Задачи: Какъ може да се получи триъгълникъ а) отъ квадратъ, б) отъ правоъгълникъ.

Мрежа на тростенна призма; постройка на такава призма отъ картонъ.

12. Петостенна, шестостенна и осмостенна призма: кутийки съ такава форма, моливи и др.

Моделиране на такива призми чрезъ изрѣзване а) отъ паралелопипедъ, б) отъ кубъ, в) отъ цилиндъръ.

Постройка отъ прѣчки. Комбинации съ изученитѣ форми.

13. Основитѣ на петостенната, шестостенната и осмостенната призма: петоъгълникъ, шестоъгълникъ, осмоъгълникъ. Предмети съ такава форма. Чертане и изрѣзване отъ хартия; декоративни съчетания отъ всички изучени равнинни форми.

14. Пирамиди: тростенна, четиристенна, петостенна, многостенна. Предмети съ такава форма: клинове, колиби, куполи и др. Мо-

делиране на призми отъ конусъ чрезъ изрѣзване на околната му стена.

Постройки отъ прѣчки. Мрежи на перамиди; постройки отъ картонъ.

Комбинации отъ всички изучени пространствени форми.

В. Мянковъ, гр. Дръново.

Анг. Друмевъ, Варна.

Пѣсни съ игри и мимика.

1. Трупай.

Умѣрено бързо.

Музика Вел. Мянковъ.

Трупай, трупай, Снѣжко бѣлъ, Ти ме

пра-вишь бо - дѣръ смѣлъ, бо - дѣръ смѣлъ.

Съ бѣла дреха,
Зная азъ,
Ниви пазишь
Ти отъ мразъ.

Бузичкитѣ
Съ цвѣтъ червенъ
Боядисвашъ
Днеска менъ.

Трупай, трупай,
Снѣжко чистъ,
Рой снѣжинки
Съ цвѣтъ сребристъ

Л. Бобевски.

1 Куплетъ.

Децата се нареждатъ въ кръгъ едно следъ друго.

„Трупай, трупай“. — Децата правятъ съ двѣтъ ржце едно движение, като чели държатъ лопата и даватъ видъ, че трупатъ снѣгъ отъ дѣсно къмъ лѣво, т. е. гребатъ съ лопатата снѣгъ отъ външна страна и го трупатъ въ вътрѣшна — на мѣсто.

„Снѣжко бѣлъ“ — Спиратъ движението, поставятъ ржце на хълбоцитѣ и вдигатъ главата нагоре, давайки видъ, че трудно

гледатъ на снѣга отъ силния му блѣсъкъ, като полузатварятъ очи.

„Ти ме правишъ“ — Задържатъ ржцетѣ на хълбоцитѣ и правятъ сжитѣ движения съ очитѣ.

„Бодъръ, смѣлъ“ — Правятъ шестъ крачки напредъ съ бодъръ видъ, като издаватъ гърди напредъ и движатъ ржце около тѣлото.

2 Куплетъ.

„Съ бѣла дреха“, — Децата се спиратъ на мѣсто и клѣкатъ, като разтварятъ: момчетата — блузитѣ, палтата си, а момичетата — политѣ и правятъ едно движение, катонели пазятъ нивитѣ отъ мразъ.

3 Куплетъ.

„Бузичкитѣ — Децата ходятъ въ кръгъ и удрятъ леко дветѣ бузи последователно (ту лѣва, ту дѣсна) въ такта на пѣсеньта.
„Съ цвѣтъ червенъ,
„Боядисахъ
„Днеска менъ“.

4 Куплетъ.

„Трунай, трунай! — Както въ първия куплетъ — трупатъ снѣгъ и гледатъ нагоре съ движение на очитѣ и лицето.
„Снѣжко чистъ“,
„Рой снѣжинки — Вдигатъ ржцетѣ горе и ги спускатъ надолу съ бързи прекъсвания, като имитиратъ падането на снѣжинкитѣ.
„Съ цвѣтъ сребристъ“.

2. Конче.

Весело.

Музика В. Мянковъ.

Ще го яхна
И за часъ!
Ще препусна
Съ него азъ.

Само дѣдо
Да не чуй:
Ще ми дръпне
Бой следъ туй.

Л. Бобевски.

1 Куплетъ.

Децата се нареждатъ въ кръгъ, едно задъ друго.

„Дѣдо има новъ бастонъ“. — Децата правятъ 12 обикновени стѣпки въ ходене, като започнатъ съ лѣвия кракъ и завършатъ съ дѣсния; навеждатъ тупа напредъ, съ погледъ напредъ, за да изразятъ старъ, прегърбенъ дѣдо: дѣсната ржка повдигатъ напредъ, леко свита въ лакътя, прѣсти свити въ юмрукъ и правятъ едно движение съ дѣсната ржка, което да изрази подпиране върху бастона и чукатъ съ него въ земята при всѣка крачка, т. е, 12 пѣти (на всѣка стѣпка по единъ ударъ).

„Ехъ, че става славенъ конъ“ — Децата тичатъ въ кръгъ 12 скока съ лѣвия кракъ въ стѣпка „галопъ“, протягатъ лѣва ржка напредъ долу, като да държатъ съ нея поводитѣ на коня, а съ дѣсната ржка правятъ едно движение назадъ, като чели удрятъ коня съ камшикъ; главата е извита назадъ съ погледъ къмъ опашката на коня.

2 Куплетъ.

„Ще го яхна — Децата тичатъ на мѣсто, като почватъ съ „И за часъ“. лѣвия кракъ и свиватъ високо крака (12 пѣти на мѣсто).

„Ще препусна — Правятъ 12 скока въ „галопъ“ напредъ съ „Съ него азъ“ ржце напредъ долу, като чели държатъ поводитѣ на коня.

3 Куплетъ.

„Само дѣдо — Децата правятъ две стѣпки напредъ съ лѣвия и дѣсния кракъ, наведени напредъ и като чели се подпираатъ съ прѣчка въ дѣсна ржка. Следъ втората стѣпка се спиратъ на мѣсто и поставятъ дѣсната ржка до дѣсното ухо, като чели се вслушватъ дѣдо да не чуй.

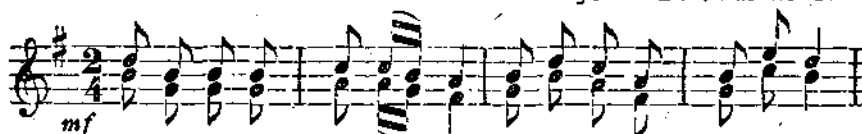
„Ще ми дръпне — Децата се изправятъ на мѣсто и хващатъ дѣсно ухо съ дѣсна ржка и го дърпатъ нагоре и даватъ видъ съ едно движение на лицето, като чели ги боли ухото отъ дърпането на ухото.

3. На хорце.

(народно хоро).

Живо.

Музика Вел. Мянковъ.

Всички, всички за рж- це да се хванемъ на хорце!

Всички, всички за рж- це да се хванемъ на хорце!

Хоро лудо
До захласъ,
Да му друсьнемъ
Тоя часъ.

2

Кой ни види
Трудъ, тегла
Да забрави,
Тра, ла, ла!

2

Л. Бобовски

I. „Всички, всички за ржце“. — 1. Една стжпка съ дѣсния кракъ въ дѣсно (изпълнява се на осмината нота „ре“); 2. Стжпка съ лѣвия кракъ въ дѣсно, кръстосанъ предъ дѣсния (на осмината нота „си“); 3. Стжпка съ дѣсния кракъ въ дѣсно (на осмината нота „си“); 4. Стжпка съ лѣвия кракъ, кръстосанъ задъ дѣсния (на осмината нота „си“) — въ пѣрвия тактъ; 5. Стжпка съ дѣсния кракъ въ дѣсно (на осмината нота „до“); 6. Подскокъ на дѣсния кракъ, лѣвиятъ повдигнатъ, кръстосанъ предъ дѣсния — люлейна стжпка (на шеснайстинитѣ ноти „до“ — „си“); 7. Стжпка съ лѣвия кракъ въ лѣво и 8. Подскокъ на лѣвия кракъ — дѣсниятъ повдигнатъ, кръстосанъ предъ лѣвия — люлейна стжпка (на четвъртината нота „ла“) — въ втория тактъ.

II. „Да се хванемъ на хорце“. — 1. Стжпка съ дѣсния кр. въ дѣсно (на осмината нота „си“); 2. Стжпка съ лѣвия кр. при дѣсния (на осмината нота „ре“); 3. Стжпка съ дѣсния кр. въ дѣсно (на осмината нота „до“); 4. Подскокъ на дѣсния кракъ, лѣвиятъ повдигнатъ, кръстосанъ предъ дѣсния — люлейна стжпка (на осмината нота „ла“) — трети тактъ; 5. Стжпка съ лѣвия кр. въ лѣво (на осмината нота „си“); 6. Стжпка съ дѣсния кракъ при лѣвия (на осмината нота „ми“); 7. Стжпка съ лѣвия кр. въ лѣво и 8. Подскокъ на лѣвия кр., дѣсниятъ повдигнатъ, кръстосанъ предъ лѣвия — люлейно стжпка (на четвъртината нота „ре“ — четвъртия тактъ).

Останалитѣ тактове (още 4) се играятъ както описанитѣ до тукъ.

На всѣки куплетъ хорото се повтаря.

РЕЦЕНЗИИ и ОТЗИВИ.

L. Mittelnzwey.- Lernschule oder Arbeitschule?

(Книжно училище или трудово училище?). Langensalza.

Въ началото на своя труд авторът дава критичен преглед върху съвременните педагогически течения, въ който се опитва да долови и изложи главните идеи, върху които се градят тѣ. Различните наименования на тия течения, както казва той въ предговора на книгата си, могат да заблудат мнозина и да създадат известни мъжнотии при преценката имъ.

Така напр., говори се за „училище за учене“, за „трудово училище“, за „възпитателно училище“, за „старо училище“, за „училище на миналото“, за „училище на бъдещето“ и за различни други имена, създадени споредъ личните вкусове, настроения и разбирания на авторите имъ. Въ сжщностъ, подъ различните наименования се криятъ еднакви или сходни основни идеи, които се обхващатъ отъ дветѣ голѣми насоки на днешната педагогическа мисль: *книжно училище и трудово училище*. Следъ като разяснява смисълта на тия две понятия, авторътъ поставя редъ въпроси, на които отговаря.

1. *Въ какво се обвинява книжното училище?* Още отъ първата учебна година то застава детето да бжде пасивно и да запаметява само думи. Конкретните неща, ржчната работа и самодейността сж изключени отъ това училище. Като постигна така, книжното училище разрушава детскитѣ нагони къмъ дейность и не потготвя ученика за действителния животъ. Слабитѣ резултати, постигнати отъ това училище, сж накарали мнозина педагози да поискатъ замѣстването му съ друго училище. Така се роди идеята за новото училище.

2. *Кои сж характерните особености на новото училище?* Ако то трѣбва да се характеризира само съ едно изречение, последното, споредъ авторътъ, ще бжде следното: новото училище се стреми да създаде у възпитаника повече независимостъ чрезъ повече самодейность; то иска да въздействува повече върху волята, отколкото върху интелекта. Училището трѣбва да се приспособява къмъ природата на детската душа. Въ възпитанието не бива да ни занимаватъ бждещитѣ, а сегашнитѣ интереси на детето. Правилото „не за училището, а за живота да се учи“ трѣбва да се прилага къмъ сегашния, а не къмъ бждещия животъ на детето. Новото у-ще подъ думата „трудъ“ разбира всички видове трудъ, а не само интелектуалния. Ученикътъ въ това училище придобива знания, не като ги слуша и възприема наготово, а като работи самъ. Той самъ трѣбва да наблюдава, да опитва, да издирва. Уроцитѣ трѣбва да се градятъ на наблюдения върху предмети и явления изъ учениковата околность, защото безъ наблю-

дения не могат да се придобиватъ ясни представи; ако представитѣ не сж ясни, не могатъ да бждатъ ясни и понятията; ако ученикътъ нѣма ясни понятия, не може да има и ясни сжждения; най-после, неяснитѣ сжждения не могатъ да дадатъ ясни заключения—това е психологически законъ, който не може да се отрече.

По-нататътъ авторътъ посочва, споредъ различни автори, какъ трѣбва да се води обучението, особено предъ първата учебна година, за да се спази тоя психологически законъ. Голѣма грѣшка е, щомъ детето постъпи въ училището, да започнемъ съ четене и писане и съ заучване на стихове и разкази. Отъ голѣмо значение е презъ първата учебна година да се упражняватъ детскитѣ сетива чрезъ разнообразни наблюдения срѣдъ природата. Сжщевременно ученицитѣ ще моделиратъ различни предмети и ще се упражняватъ въ говоръ и мислене. Смѣтането трѣбва да върви въ връзка съ предметното учение; то не трѣбва да прескача крѣга на числата отъ 1—12 или отъ 1—15, въ краенъ случай до 20.

Така ние ще дадемъ не само здраво интелектуално възпитание на детето, но и здраво възпитание на сетивата и волята му. Чрезъ излетитѣ срѣдъ природата и чрезъ живота въ училището, който трѣбва да се нареди по образца на оня въ семейството, презъ първата учебна година у децата ще се развиятъ обществени и естетически чувства и ще се създадатъ у тѣхъ морални навици, които ще бждатъ най-здравата основа на волевото възпитание. За тая целъ повечето педагози искатъ, всѣко училище да има градина съ растения и животни, сжщо просторни мѣста за работа и игра; стаи за физически и химически опити, училищенъ музей, дренникъ, въ който ще се пазятъ работнитѣ престилки на ученицитѣ, салони за гимнастика, за рисуване, за бани и пр. пр. (Авторътъ цитира това по Fischer: „Das erste Jahr der natürlichen Schule“).

3. Следъ като цитира мненията на мнозина съвременни педагози, авторътъ се запитва: *какво ни посочва историята на педагогиката въ това отношение?* Предложенията на съвременнитѣ педагози (Кершеншайнеръ, Лай, Ветекампъ, Зайделъ, Пабстъ, Шарелманъ, Гансбергъ, Гурлитъ, Фьорстеръ, Мойманъ, Месмеръ, Еленъ Кей и много други) се срещатъ изобилно въ историята на педагогиката: у Коменски, Базедовъ, Залцманъ, Песталоци, Фихте, Фрьобелъ, Дистервегъ, Ернстъ фонъ Гота, дори у Хербартъ. Цилеръ, Щой и др. (Авторътъ забравя Русо).

Основната мисль на новото училище—както се вижда, погрѣшно наричано така—е: *активниятъ методъ въ възпитанието и използването на ржчния трудъ въ него*. Относно стойността и значението на активния методъ всички педагози сж съгласни. Относно ржчния трудъ има две гледища: а) ржчниятъ трудъ трѣбва да бжде само средство или принципъ въ възпитанието и обучението; б) ржчниятъ трудъ трѣбва да бжде учебенъ предметъ съ цель да развие практическа сръчностъ, да подготви за занаятъ, който може да се упражнява въ живота.

Привържниците на първото гледище искатъ се промѣнятъ само методитѣ, прилагани въ днешното училище, безъ да се промѣнятъ неговитѣ общообразователни задачи; защитниците на второто гледище предлагатъ да се замѣсти днешното училище изцѣло съ друго, въ което на рѣчния трудъ ще бжде отредено широко мѣсто.

4. Срещу трудовото училище се правятъ много възражения. По-важнитѣ отъ тѣхъ, както ги отбелѣзва авторътъ, сж слѣднитѣ:

а) *Трудовото училище, понеже не изисква усилия отъ ученицитѣ, насърчава слабостта.*

б) *Трудовото училище пренебрегва душевното възпитание.*

в) *Трудовото училище има предъ видъ само нуждитѣ на една класа — пролетарската.*

г) *Неоснователно е твърдението, че трудовото училище ще възпитава по-добри граждани, отколкото ония, които възпитава днешното училище.*

Авторътъ отговаря на всички тия възражения. Голѣмитѣ усилия, които трѣбва да прави ученикътъ въ книжното училище, влияятъ зле върху правилното детско развитие. Всѣко усилие, което надвишава детскитѣ сили, е пакостно. Трудовото училище кара ученика да работи, но тая работа отговаря и на детското развитие и на детскитѣ нужди.

Трудовото училище не изключва отъ своитѣ занятия умствения трудъ. Активниятъ методъ и рѣчната работа облекчаватъ умствения трудъ и го правятъ плодотворенъ.

Погрѣшно е да се мисли, че, като се дава широко мѣсто на рѣчния трудъ въ училището, се взиматъ предъ видъ само интереситѣ на пролетарската класа. Последното ще бжде вѣрно само въ случаитѣ, когато чрезъ рѣчния трудъ се цели да се запознаятъ ученицитѣ съ нѣкой занаятъ — когато се преследватъ чисто утилитарни задачи.

Рѣчната работа, съ която не се преследватъ такива задачи, има голѣмо възпитателно значение за децата отъ всички обществени класи: тя подпомага естественото душевно развитие на ученицитѣ и ги привиква да уважаватъ физическия трудъ, а това съдействува да се създадатъ и закрепятъ у тѣхъ чувства на обществена солидарность.

Последното твърдение, формулирано отъ Кершенщайнеръ, не може да се поддържа. Може, обаче, да се поддържа, че чрезъ естественото, органическото, възпитание могатъ да се създаватъ много по-лесно морални хора, отколкото чрезъ изкуственото, механическото, възпитание.

Вънъ отъ посоченитѣ възражения, има и *реални пречки*, поради които не може да се осмисли скоро трудовото училище. Нѣкои отъ тѣхъ сж слѣднитѣ:

а) При голѣмия брой на ученицитѣ въ днешното училище не може да се прилага трудовия принципъ.

б) Нѣма подготвени учители. Родителитѣ не сж съгласни да се прилагатъ новитѣ методи.

в) Трудовото училище, като прилага съвсѣмъ свободно учебнитѣ програми, прави почти невъзможно преминаването на ученицитѣ отъ едно училище въ друго.

г) Ученицитѣ презъ първата учебна година съ игритѣ, пѣснитѣ и разходкитѣ си пречатъ на занятията въ другитѣ отдѣления и класове.

д) За да се осъществи трудовото училище напълно, трѣбва да се направятъ твърде голѣми разходи.

Тия пречки могатъ отчасти или напълно да бждатъ отстранени. Въпреки всички възражения и пречки, трудовото училище рано или късно ще се осъществи, защото то се гради върху даннитѣ на детската психология, върху педагогиката на миналото и нуждитѣ на настоящето. Следователно, съ право може да се каже, че то е „училище на бждещето“.

Авторътъ завършва своя трудъ съ заключението, че антитезата „книжно училище или трудово училище“ трѣбва да се отхвърли и да се замѣсти съ израза: „книжно и трудово училище“, защото въ бждещето училище ще бжде застъпванъ еднакво и физическиятъ и умствениятъ трудъ.

Отъ изложеното се вижда, че Мителнцвай не сподѣля крайниятъ материалистиченъ възгледъ за трудовото училище: той поддържа, че бждещето училище, както и днешното, трѣбва да преследва възпитателни, а не утилитарни цели. Ръчниятъ трудъ въ него ще служи само като средство за общо образование, а не и като средство за създаване на занаятчийска сръчностъ и на занаятчии.

A. Pottag. — Die Arbeitsschule. (Трудово училище). Berlin, Päd. Bausteine, H. 38.

Мнозина смѣтагъ, че трудовото училище е предимно училище за физически трудъ. Поттагъ не сподѣля тоя възгледъ. Въ увода на своята книга той казва, че погрѣшно схващатъ понятието „трудъ“ ония, които подъ тая дума разбиратъ само физически трудъ. Трудовото училище не отхвърля умствения трудъ, а, напротивъ, му дава преднина. Ако то се опълчва срещу днешното книжно училище, това не означава, че книгата трѣбва да се изхвърли измежду средствата за образование. Трудовото училище не се обявява противъ книгитѣ, а противъ лошото имъ използване, противъ злоупотрѣблението съ тѣхъ — противъ „зубрачеството“ въ днешното училище. Книгата ще си остане винаги единъ отъ най-ценнитѣ помощници въ образованието на младежта.

Трудовото училище си служи съ *активния методъ*, който трѣбва да се прилага, както при ръчната работа, тъй и при умствения трудъ. Тоя методъ не натрапва на ученика въ готовъ видъ знанията, а го упътва да ги открива, намира и усвоява съ собствени усилия.

Въ трудовото училище се изучават сжщитѣ учебни предмети, които се изучаватъ и въ днешното основно училище. И въ него се дава широко мѣсто на хуманитарнитѣ учебни предмети: история, езикознание и въроучение.

Следъ като опредѣля понятието „трудово училище“, авторътъ разглежда отъ историко-педагогическо, културно-историческо и психологическо гледище значението на ржчната работа, като *възпитателенъ принципъ*. Той е противъ утилитаризма и професионализма въ основното училище. Ржчната работа тамъ трѣбва да има за цель не да създава занаятчийски сръчностъ, а да подпомага *цѣлостното душевно развитие* на детето.

Мислитѣ, които развива Потагъ, не сж нито нови, нито оригинални. Самъ той не претендира за оригиналностъ. Неговата книга има повече информативна стойностъ. Въ нея той си поставя за задача да ориентира четцитѣ въ днешната теория за трудовото училище. И тая задача е изпълнена твърде умѣло. Всички основни въпроси отъ теорията за трудовото училище, особено ония, около които се водатъ сега най-много препирни, сж изложени достатъчно ясно и напълно обективно.

Julien Fontègne. — Manualisme et education.

(Ржчна дейностъ и възпитание). Paris 1923.

Книгата на *Фонтенъ* е възторжена и убедителна защита на ржчния трудъ, като възпитателно средство въ училището. Човѣкъ е усъвършенствувалъ ума си, казва авторътъ, и се е издигналъ надъ всички живи твари, благодарение само на обстоятелството, че е употребявалъ ржцетѣ си въ работа. Безъ това оръдие — ржката — човѣкъ не би достигналъ днешното си развитие. Да се откажемъ отъ интензивното ѣ употребление, значи да се откажемъ отъ предимството си да бждемъ „разумни сжщества“.

Ржката трѣбва да се постави въ служба на ума. Пакостнитѣ крайности на *интелектуализма*, който цари неограничено въ днешното училище, могатъ да бждатъ отстранени, като се даде тамъ широко мѣсто на *мануализма*.¹⁾ Чрезъ *ржчния трудъ*, който задоволява детския нагонъ къмъ движение, ще се подобрятъ учебнитѣ методи и ще се подпомогне „хармоничното формиране на личността“. Чрезъ него се постига по-голѣма и по-пълна нагледностъ при обучението. Той дава възможностъ на ученика не само да *работи*, но и самъ да се учи, като работи. Така дейността на ржката се свързва съ дейността на мозъка, и първата става средство за умствено развитие. Като придобива и усвоява знанията чрезъ работа, ученикътъ неусетно се привиква на редъ, точностъ, акуратностъ, трудолюбие и на редъ други добродетели, които не могатъ да бждатъ вкоренени въ детската душа чрезъ поучения и заповѣди. Поради всичко това „ржчниятъ трудъ трѣбва да стане основа на цѣлото възпитание“ (стр. 120). Туй,

1) На латински *manus* значи ржка.

обаче, не значи, че основното училище трѣбва да се превърне въ „работилница за работници“, или че трѣбва да дава сръчно-сти, които ще се използватъ въ индустрията. Училищниятъ ржченъ трудъ трѣбва да бжде средство само за „хармоничното развитие на човѣка“, а не и средство за задоволяване на стопански нужди.

Въвеждането на ржчния трудъ въ училището налага да се промѣни обстановката и покжщината въ учебнитѣ стаи. Чиновецѣ, които стесняватъ движенията на ученицитѣ, трѣбва да бждатъ замѣстени съ масички и столчета и съ потрѣбнитѣ уреди за работа.

W. A. Lay. — Die Tatschule (Активно училище). Leipzig. 1924. Zweite Auflage.

Въ своя трудъ известния педагогъ-експерименталистъ разглежда недостатѣцитѣ на днешното училище, посочва, какъ се е развила теорията за активното образование и излага принципитѣ, върху които трѣбва да се изгради бждещето училище. Общообразователното училище трѣбва да се нагоди къмъ исканията на природата и нуждитѣ на културата. То трѣбва да подготвя възпитаницитѣ си за обществения животъ, като подпомага и подтиква еднакво и душевното и тѣлесното имъ развитие. Възпитанието трѣбва да държи смѣтка за следнитѣ шестъ ценности: здраве, економия, истина, хубаво, добро и религия. Детето трѣбва да бжде запознато съ главнитѣ области на културата чрезъ дейность. Бждещето училище трѣбва да бжде *активно* (дѣлово) училище. Въ него младежъта ще се възпитава чрезъ дейность за дейность.

Проблемата за активното образование не е нова. Тя е поставена за пръвъ пѣтъ още презъ епохата на хуманизма.

Рабле, Монтенз и Коменски искатъ въ училището не само говорни упражнения, но и ржчна работа. Ученикътъ трѣбва да се учи, като работи. Още по-голѣмо значение отдаватъ на ржчния трудъ педагозитѣ—пиетисти и ония отъ „просвѣтелната“ епоха. Русо казва: „Той (ученикътъ) трѣбва да работи като селянинъ и да мисли като философъ“. *Песталотци* разработва и обосновава идеята за трудовото обучение. Той подчертава обществената страна на труда и иска цѣлото народно възпитание да се гради върху него, като се свърже съ нуждитѣ на обществото, срѣдъ което живѣятъ ученицитѣ. Въ своята учебно-възпитателна дейность учителътъ трѣбва да се съобразява съ тия нужди и съ исканията на природата. Знанията трѣбва да се добиватъ по прѣкъ пѣтъ — чрезъ наблюдения. Ржката трѣбва да възпроизвежда, колкото може, наблюдаванитѣ предмети, защото така ще се създаде здрава връзка между нея и очитѣ.

Фихте, „философътъ на активния идеализмъ“, построява своята система върху „безграничната и неопредѣлена дейность, защото сжщността на личното „азъ“ е въ дѣлата, въ действието, въ неограничената отъ нищо външно спонтанна дейность. Той

пише: „Не само науката, а и работата е твоето призвание: така звучи въ вътрешността на моята душа, когато за мигъ се вдълбочавамъ и самъ се изследвамъ. Защо си ти тукъ?— Ти си тукъ за дейностъ; дейността и само дейността опредѣля твоята стойностъ“.

Хербартъ посочва значението на труда за формирането на характера. *Цилеръ* и *Бартъ* отиватъ още по-далечъ въ тоя пжтъ.

За *Фрьобелъ* сжщината на човѣка и на човѣшкия животъ се крие въ стремежа къмъ развитие. Потикътъ къмъ дейностъ трѣбва да бжде централна точка въ възпитанието. Действието трѣбва да предхожда мисленето (действие-наблюдение-мислене).

Презъ втората половина на деветнадесетия вѣкъ проблемата за трудовото обучение се поставя отново съ сжщия интересъ.

Кершенщайнеръ, типичниятъ представител на материалистичната насока въ възпитанието, гледа на детето като на бждещъ гражданинъ. Подъ думата „трудъ“ той разбира „ржченъ трудъ.“ Детето трѣбва да се подготви за бждещото си призвание; то трѣбва да усвои единъ занаятъ, за да стане полезенъ членъ на обществото.

Гурлитъ, *Гансбергеръ* и педагозите-романтици, представители на индивидуалистичната насока, затварятъ детето въ субективенъ и мистиченъ свѣтъ. Алфата и омегата на тая насока е формирането на личността. Трудовото училище на Учителското дружество въ Лайпцигъ не се различава много отъ трудовото училище на Кершенщайнеръ.

Защитниците на това училище искатъ да се превърне то въ работилница. Едни отъ тѣхъ смѣтатъ, че ржчниятъ трудъ трѣбва да се въведе въ училището, за да се упражняватъ физическите сили и да се осигури здравето на ученицитѣ; други ценятъ ржчния трудъ споредъ неговата стопанска стойностъ и искатъ чрезъ него учениктъ да се подготвя за бждещата си професия. И дветѣ тия схващания сж погрѣшни.

Човѣкъ се учи и развива не само чрезъ трудъ. Той е дейно сжщество по природа, както всички живи твари, и трудяще се сжщество по необходимостъ. Всѣки трудъ е дейностъ, но не всѣка дейностъ е трудъ. Понятието „дейностъ“ е по-висше отъ понятието „трудъ“. Детето предъ труда предпочита играта. Последната има голѣма биологическо значение: чрезъ нея природата подготвя малките на тваритѣ за ония движения и действия, които тѣ трѣбва да извършватъ като възрастни, за да се приспособятъ къмъ условията за животъ и да надделѣятъ и оцѣлѣятъ въ борбата за сжществуване. Играта, значи, е средство, създадено отъ самата природа, за възпитанието на подрастващите поколения. Училището не може да пренебрегне това средство, ако не иска да изнасилва естественото детско развитие. То трѣбва да върви по стжпките на природата, а върви ли по нейните стжпки, то, безъ друго, ще трѣба да отреди широко мѣсто и въ обучението и въ възпитанието и за играта, защото тя води по прѣкъ и неусе-

тенъ пжтъ къмъ всички форми на труда, необходимъ за съществуването на човѣка въ културното общество.

Бъдещето училище, следователно, ако то отговаря на повелитѣ на природата и на нуждитѣ на културата, трѣбва да се нарича не *трудова*, а *активно* (дѣлово, дейно) училище.

Дейността — тѣлесна и душевна — всѣкога и въ всичко трѣбва да бъде неговъ лозунгъ и неговъ основенъ принципъ.

Отъ гледището на биологията, физиологията и психологията дейността на индивида е първото условие за неговото цѣлостно тѣлесно и душевно развитие. Безъ упражнения, безъ дейности заложибитѣ, всадени у него отъ природата, ще останатъ мъртви — ще се атрофиратъ. При възпитанието не трѣбва да се забравя биологическия законъ за взаимната връзка на органитѣ въ всѣки организъмъ, както и закона за органическата хармония. Не е възможна изолирана дейностъ на единъ органъ. Дейността на единъ органъ туря въ движение малко или много всичкитѣ други органи въ организма на живата тварь и прѣко или косвено имъ влияе. Едно движение не засѣга само единъ мускулъ, една група отъ нерви и единъ мозъченъ центъръ, а цѣлото тѣло. Това важи не само за физиологическия животъ на организма, но и за неговия душевенъ животъ. Единиятъ и другиятъ сж тѣсно свързани. Въ областта на душевния животъ възприемането, схващането и изразяването съставятъ единъ цѣлостенъ, недѣлимъ актъ. Ржката се туря въ услуга на ума, умътъ е въ услуга на ржката. Психичната и физиологичната дейностъ сж тѣсно свързани и взаимно се обуславятъ. Ржка безъ умъ, и умъ безъ ржка — е половинъ човѣкъ. Такъвъ половинъ човѣкъ създава днешното интелектуалистично училище, такъвъ човѣкъ ще създава и трудовото училище, разбираемо въ тѣсната утилитаристична и материалистична смисълъ, която извѣсни негови теоретици му придаватъ.

Бъдещето училище трѣбва да бъде училище на „цѣлостния човѣкъ“. А то ще бъде такова, когато зачита повелитѣ на природата и нуждитѣ на културното общество. Възпитанието, включително и училищното, не трѣбва да пренебрѣгва нито исканията на природата, нито нуждитѣ на културата, ако не иска да формира получовѣци.

Бъдещето *активно* училище ще бъде съградено върху принципи, извлѣчени изъ анализа на еднигъ и другигъ. Споредъ Лай, тия принципи сж слѣднитѣ:

1) *Социаленъ и мораленъ принципъ*. Въ общественния животъ детето се научава, че неговитѣ действия не се обуславятъ само отъ природнитѣ закони, но и отъ културнитѣ ценности, създадени чрезъ волята и силата на обществото. Нравствениятъ човѣкъ се формира само въ обществото. Моралътъ се проявява само въ сношенията между хората. Саможивецътъ, аскетътъ, човѣкътъ, който живѣе само за себа си, не е нормаленъ човѣкъ. Пръвъ дългъ на учителътъ е да вмъкне общественния животъ въ училището. Чрезъ последния той ще подготвя своигъ възпитаници за живота. Ученицитѣ трѣбва да образуватъ въ училището тру-

дово общество (Arbeitsgemeinschaft), въ което ще се управляватъ сами.

2) *Принципътъ на индивидуалността.* Чрезъ формирането на индивида се формира обществото. Личността е етична единица; нейната индивидуалност трѣбва да се зачита. Възпитанието трѣбва да развива природнитѣ заложби у човѣка. Това трѣбва да бѣде основенъ принципъ на всѣко обучение и възпитание.

3) *Принципътъ на сравнението и на националността.* Детето започва да сѣди за нѣщата, като ги сравнява съ други познати нѣща. Връзката на понятията опредѣля светогледътъ и наклонноститѣ на човѣка.

За природата на далечни страни и за културата на други народи си съставяме понятия възъ основа на понятията, които имаме за природата и културата на родната страна. Преди да се запознае съ културата на други народи, ученикътъ трѣбва да разбере културата на своя народъ. Затуй, ако искаме да създаваме отъ нашитѣ възпитаници полезни членове на обществото, възпитанието и обучението трѣбва да бѣдатъ национални.

4) *Принципътъ на съотношенията.* Развитието на душевния животъ и развитието на нервната система вървятъ рѣка за рѣка. На всѣки душевенъ процесъ съответствува процесъ въ нервната система. Между душевнитѣ процеси съществува тѣсна връзка.

Възприемането, преработката и изразяването (прилагането) на знанията образуватъ единъ цѣлостенъ актъ, едно действие. Възприемането и изразяването сѣ две страни на една и сѣща реалностъ, на едно и сѣщо цѣло. Между сетивната и двигателната страна на всѣко действие стои душевната преработка, която свързва здраво дветѣ страни на процеса.

Споредъ туй, обучението трѣбва да следва тоя пътъ: 1) наблюдения, 2) преработка и 3) прилагане на знанията. Последното трѣбва да става въ шестѣхъ области на културата: здраве, економията, наука, изкуство, право и мораль.

Основавайки се на принципа на съотношенията, Лай реди нова учебна програма, изградена върху естествената връзка между отдѣлнитѣ части на учебното градиво, а не върху изкуствена концентрация. Споредъ неговия планъ, всички учебни предмети се разпредѣлятъ на две голѣми групи: 1) науки за природата и 2) науки за културата.

б). *Принципъ на колебанията въ развитието и въ работоспособността.* Учебното градиво трѣбва да се опредѣля споредъ развитието на ученика и учебното време. До 8-годишната възраст на детето обучението трѣбва да бѣде напълно конкретно и нагледно. Уроцитѣ трѣбва да се редятъ споредъ колебанията въ работоспособността на ученика презъ деня.

6. *Принципът на активността и на независимостта.* Във днешното училище свободната творческа дейност не съществува. Във него ученикът работи по принуждение. Новото училище ще предизвика детската активност, без да я изнасилва, ще осигурява независимостта на ученика и ще го потиква към свободен творчески труд.

6. *Принципът на здравето.* Здравето е най-ценното благо във живота. Училището трябва да го пази и засилва. Съвднешната си вътрешна уредба, училището влияе зле върху здравето и телесното развитие на учениците. Това се доказва съвд много статистически данни и действителни факти.

Училището ще може да пази здравето на своите възпитаници само, когато се съобразява съвд исканията на природата и културата.

Във отделна глава Лай се е опитал да набележи основите, върху които трябва да бъде изградена *методиката на активното училище*. Познанията на родината трябва да станат основа на цѐлокупното обучение. Изучването на природата трябва да предхожда изучването на културата. Обучението трябва да започва съвд наблюдения на фактите.

Интересни сж мислите досежно обучението по нравоучение и въроучение. „Религията не се учи, а се преживява. Религията е вътрешен живот, а не теория, нито догма“ (стр. 172).

Чрезъ живи дѐла, чрезъ действия човѐкъ става морален и религиозен; чрезъ дѐла се развива и нравственото и религиозното му съзнание.

Учителят въ активното училище не преподава отъ катедра, не стои презъ междучасията въ учителската стая, а прекарва всичкото си време между учениците — и при игра, и при работа. Той е навсѐкжде съвд тях — и въ учебната стая, и на игрището, и въ градината.

Книгата на Лай се чете леко и съвд интересъ. Всички въпроси, засегнати въ нея, сж изложени ясно и сж разгледани вещо и убедително. Всички твърдения и изводи сж подкрепени съвд статистически данни и действителни факти. Тя дава широко и достатъчно пълно освѐтление на проблемата за бъдещето училище и разпръсва много заблуди, разпространени по тоя въпросъ презъ последните години срѐдъ учителството.

Б.

Ив. Георгиевъ. Писането въ II, III и IV отдѣления. Ръководство за учители съ теория и практика. Вратца, 1924 год. Стр. 149. Цена 30 лева.

Писането въ нашето първоначално училище не върви навсякъде добре. И днесъ още се намиратъ учители, които или преоценяватъ или свършено изоставятъ нѣкои видове писмени упражнения; и днесъ се намиратъ учители, които прекалено много преписватъ или диктуватъ, безъ да се замислятъ, че отиватъ въ разрѣзъ съ главната целъ на самитѣ тия упражнения.

Това се дължи, несъмнено, преди всичко на това, че ние не си даваме ясна смѣтка за целта на писането въ училището и какво всѣки отъ двата вида писмени упражнения може да допринесе за постигането на тая целъ.

За да бжде учителювата работа резултатна, трѣбва всѣки учителъ да си изработи подробенъ учебенъ планъ по писане въ свръзка съ целта на писменитѣ упражнения и средствата за нейното постигане. Или съ други думи казано, да си изработи подробенъ учебенъ планъ за видоветѣ писмени упражнения, които трѣбва да се минатъ и разработятъ и то, съобразно разполагаемото време, обучаваното отдѣление, училищнитѣ условия, при които се работи, и значението на видоветѣ писмени упражнения.

Тяжестта на обучението трѣбва да бжде главно върху усилено да се даде възможностъ на ученицитѣ да свикнатъ свободно и правилно да излагатъ мислитѣ си писмено. Така че преписътъ и диктовката, като правописни средства, трѣбва да заематъ винаги второ мѣсто, като при това не се изпуска изпредвидъ, че като главно правописно средство ще се смѣта преписътъ, а диктовката ще се държи на най-задненъ планъ.

Да подпомогне учителитѣ въ тая имъ работа, г-нъ Ив. Георгиевъ ни поднася това ръководство, въ което се е потрудилъ да вложи всичко, що нашата училищна практика е донесла досега по тоя учебенъ предметъ.

Ръководството съдържа теоритиченъ и практиченъ отдѣли.

Теоритичниятъ отдѣлъ е подраздѣленъ така:

1. Задачи и целъ на писането.
2. Физиолого-психологични основи на езиковото обучение.
3. Обемъ на писменитѣ упражнения.
4. Основи на правописа.
5. Правописна материя.
6. Стилни упражнения.
7. Организация и методъ на синтактичнитѣ упражнения.
8. Видове писмени упражнения.

Практичниятъ отдѣлъ е подраздѣленъ на следнитѣ главни:

1. Писането въ II отдѣление.
2. Писането въ III отдѣление.
3. Писането въ IV отдѣление.

Така, въ II отдѣление авторътъ препоръчва 62 преписа за 19 методични единици съ по една диктовка следъ всѣка една отъ тѣхъ, за да се провери, доколко сж усвоили децата дадената материя. Тукъ той ни дава скици, какъ трѣбва да се разработятъ редъ методични единици отъ разнитѣ видове писмени упражнения, какъ да се извърши поправката имъ и т. н.

За III отдѣление посочва 17 урока, които „ще се съпровождатъ отъ 16 диктовки и 22 съчинения“, като на всѣки 2 преписа ще отговаря 1 съчинение, а на всѣки отъ 16 първи урока — по 1 диктовка“.

И тукъ сж дадени редъ примѣри и скици за разработване на материята.

За IV отдѣление предвижда 42 преписа съ 16 диктовки и 21 съчинения.

При разпредѣляне на материята авторътъ се е съобразявалъ напълно съ разполагаемото време и е предвидѣлъ и излишни часове, които да послужатъ „за подсилване на съчиненията“ и нѣкои непредвидени случаи.

Това разпредѣление на обработката по писменитѣ упражнения авторътъ е свързалъ съ следната правописна и граматична материя:

1. Правописъ на думи съ съмнителни съгласни, Ъ, ЬО и Ж.
2. Изречение, глаголъ, съществителни имена, собствени имена (II отдѣление).

3. Правописъ на съществителни имена съ Ъ, думи съ Ъ и Ж.

4. Подлогъ, сказуемо, членуване, мѣстоимения, числителни имена, сложно слѣто изречение, съчинено изречение, съставно изречение, диалогъ, препинателни знаци (III отдѣление).

5. Правописъ на думи съ Ъ, Я, Ж и Ь.

6. Време на глаголитѣ, причастия, приложение, вмѣтнати думи, обръщение, вносно изречение, прѣка речъ, междуметие, спомагателни глаголи: съмъ и щж.

Дадената материя не е точно разпредѣлена по отдѣления, както изисква това сегадействуещата програма. При това сж допуснати печатни грѣшки и доста чуждици, които при второто издание не бива да се допускатъ. Има и нѣкои невѣрности, каквото е, на примѣръ, правилото: „съществителнитѣ име отъ мъжки родъ, които приписатъ следъ себе си Ж, се пишатъ съ Ь“. Това сж малки дребни грѣшки, които не омаловажаватъ значението и многото добри страни на това ръководство.

Ето защо предлаганото ръководство заслужва да се набави за училищнитѣ библиотеки и разгледа и проучи отъ всички учители, които искатъ да научатъ нѣщо ново и полезно по предмета писане въ първоначалното училище.

Предвидъ на всичко това ние горещо препоръчваме ръководството по писане на г-нъ Ив. Георгиевъ на вниманието на всички учители.

П. Михайловъ.

ПОЛЕМИКИ.

Писателъ съ „достойнство и честъ“.

„Критикъ безъ достойнство и честъ“ е надслова на отговора на г. Д-ръ П. Цоневъ на моята критическа бележка „Недомислия въ педагогическата ни литература“, помѣстена въ кн. 5. и 6. на това списание. Написахъ статията си по дългъ, защото смѣтахъ и смѣтамъ и сега, че ръководителитъ на педагогическата мисль у насъ, за какъвто и азъ се считамъ, покрай г. Цоневъ, сж длъжни да насочватъ учителството въ пътя на истината. Безъ критика не можемъ да имаме педагогическа мисль у насъ. Другъ е въпросътъ, дали моята критика ще повлияе върху писателитъ съ „достойнство и честъ“, какъвто е г. Д-ръ П. Цоневъ. И въпреки „достойния“ отговоръ на г-нъ Цоневъ, въ които прозиратъ всичкитъ качества на единъ „възпитанъ писателъ“, азъ пакъ се лаская отъ мисльта, че моитъ критически бележки сж упражнили и върху него влияние и дълбоко вървамъ, че втори пътъ не ще излиза въ печата съ такива галиматии и недомислици, каквито съдържа статията му „Върху образователния процесъ и учебния методъ“.

Зная добре, че за г. Цоневъ е твърде желателно да нѣма педагогическа критика, защото иначе той не би могълъ да продължава да сѣе недомислици изъ педагогическата ни литература. Отрицателни отзиви за неговитъ работи има и други, и винаги той е отвърщаль по този начинъ. А този начинъ издава именно безсмислието му.

Г-нъ Цоневъ отговаря! Четцитъ, които следятъ спора, знаятъ, какъ той отговаря! Та и може ли другоаче да отговори, освенъ чрезъ отговора си да посочи, съ какви богатства на вулгаренъ езикъ разполага и може да разполага единъ „професоръ“ по педагогика отъ нашия университетъ? Следъ като въ своята статия посочи знанията си, умѣнието си да ги излага, своята собствена безкритичностъ, сега съ отговора си посочва и другата своя способностъ. Съ това той допълва своя собственъ портретъ.

И сега твърдя, че мисльта на г. Цоневъ е нелогична, — липсва последователностъ, липсва връзка, па ако щете липсва и мисль, защото той презежда, безъ да разбира или пъкъ съчетава мисли отъ разни автори само външно, безъ да може вътрешно да ги съгласува. Такъвъ е откъслекътъ, който приведохъ въ самото начало на своята статия. Въ него нѣма подметания и фалшифициране, нито пъкъ граматически грѣшки, както твърди г. Цоневъ. Ако имаше такива, той щѣше да ги посочи. Съ отговора си предизвиквахъ г. Цоневъ да разясни на учителството тая своя „научна галиматия“. Какво отговоря той? Въмѣсто подмѣтания, нека просто и ясно яви: а) отъ кого е превелъ тази галиматия, защото българскиятъ стилъ на г. Цоневъ нѣма тази конструкция, б) какво разбира подъ „известна фанкция за преустройството му въ него“, в) къмъ що се отнасятъ „въ него“ къмъ човѣшкото общожитие ли, къмъ училището ли или къмъ утрото на живота, г) къмъ коя възраст (бозайническа, младенческа или юношеска) отнася фигуративния изразъ

„утрото на живота“, д) какъ още въ утрето на живота можемъ да съзнаемъ, че творимъ дѣлото на собственото си благополучие и да действуваме при пълно съзнание. Азъ моля още веднажъ писателя съ „критически погледъ и писателско достойнство“ (изрази на г-нъ Цоневъ) да разясни тия въпроси, та и азъ, заедно съ другитъ негови четци и слушатели (напр. заедно съ тия отъ Севлиевския курсъ), да разбере дълбокитъ му мисли и усвоя новитъ начала на новия български синтаксисъ. Съ това г. Цоневъ ще ми даде възможность да разбере мислитъ му и да се изкажа по тѣхната сжщина.

Твърдѣхъ и твърдя и сега, че г. Цоневъ не разяснява, нито какво той разбира подъ образователенъ процесъ, нито пъкъ що е учебенъ методъ. „Професорътъ“ е длъженъ да знае, въ що се изразява логичниятъ анализъ на съдържанието и обема на едно понятие. Той говори, съ какво нѣкои сж отождествявали учебния методъ, но не дава ясно и точно опредѣление нито на образователния процесъ, нито пъкъ на учебния методъ. А единиятъ и другиятъ въпросъ съдържатъ въ себе проблеми.

Критикътъ съ „писателско достойнство“ и съ такъвъ гнусенъ езикъ трѣбваше да ми докаже, че той прави строго научно разграничение въ понятията и е последователенъ съ своята мисль. Защо не отговаря нищо по това?

Може ли да се пише върху образователния процесъ и учебния методъ, върху въпроси, които не еднакво се схващатъ въ педагогическата литература и които въпроси, както казахъ, съдържатъ въ себе голѣми проблеми, безъ да се означава становището, отъ което се изхожда. Въмѣсто това, г. Цоневъ минава отъ проблемъ къмъ проблемъ, ржководейки се само отъ външна връзка. Не мислѣхъ да правя такъвъ логически анализъ на „недомислицата му“, но щомъ желае, ще си позволя удоволствието.

Следъ единъ уводъ отъ три страници идва до сжщината на темата: какъвъ е образователниятъ процесъ. За това трѣбва да знаемъ сжщината на ученето. Спорътъ по това можель наkjco да се изрази: „Дидактически норми или творческа личность“ (стр. 488). Така може да постави този въпросъ само, който не владѣе дидактика, който стои още на ученишката скамейка. Дидактически норми и творческа личность не се изключаватъ, защото и творческата личность действува по дидактички норми. Проблемата при ученето по отношение на това не гласи „или — или“, а въ какво съотношение се намиратъ тѣ къмъ психологическия и логическия процесъ на ученето. Че г. Цоневъ пада самъ въ противоречие, доказватъ следващитъ следъ това редове. Но и тукъ той грѣши, като счита, че маниерътъ може да замѣни установенитъ учебно-възпитателни норми. И тукъ г. Цоневъ не умѣе да постави въ логическо съотношение понятията, защото маниерътъ не „замѣня“ установенитъ учебно-възпитателни норми, а само ги м о д и ф и ц и р а. Иначе, той не би билъ маниеръ, а методъ. Има ли логика въ това, което пише писателятъ съ „достойнство и честъ“? Не е ли вѣрно твърдението ми, че статията на г. Цоневъ е по-долу отъ ученишка?

Минава следъ това на сжщата страница да говори за метода,

неговата необходимост и ползуване дори от тѣзи, които го отричатъ. Всичко това е излишно за сжщината на темата.

Следва цитуваниятъ от мене пасажъ изъ стр. 489, отъ който пасажъ билъ съмъ направилъ буламачъ за срамъ и позоръ на българскитѣ педагози. Да го цитувамъ ли още веднажъ?

„Материалътъ, учебното дразнене само по себе е важно. То трѣбва да проникне въ човѣшкото сжщество, за да го формира. *Какво сж за едно растение почвата, топлината, влагата, свѣтлината, освенъ материали условия?* Чрезъ тѣхъ ТО си създава живота, формата самостоятелно и по свои закони. И то (м.к.) иска да си вземе тѣзи условия непосредно“ Има ли нѣкой въ свѣта да може да разбере този наистина „професорски“ буламачъ, ако не знае текста, отъ дето е взето? Последното „то“, което азъ подчертавамъ, се отнася до учебното дразнене, защото следъ това следва изречението: „обаче, господството на материалния принципъ при обучението води къмъ дидактически материализъмъ“ и т. н. Въ такъвъ случай измѣнямъ ли смисъла, като цитувамъ. „Чрезъ тѣхъ (материали условия) то (учебното дразнене) си създава живота“ и т. н. Де е тогава буламачътъ? Естествено, въ логическия умъ на „професора“. Бѣхъ живъ да чуя и да се насладя отъ великата му мисль, че материалътъ — да оставимъ на страна учебното дразнене, защото то не може да бжде учебно, погледнато отъ логическо и психологическо гледище — прониквалъ въ човѣшкото сжщество. Сжщество у насъ значи „тварь“. А цѣлата мисль е логическа безмислица. На такъвъ езикъ може да говори само единъ невежа. Г-нъ Цоневъ, може би, иска да каже, че материалътъ трѣбва да възпроизведе своето въздействие върху съзнанието на ученика, така, че да даде потикъ за самостоятелното формиране на съзнанието точно така, както външнитѣ условия — почвата, топлината, влагата и пр., подтикватъ растението да се развие и се оформи, съгласно вложенитѣ въ зародиша му заложиби и сили. Но вървамъ, че всѣки ще се съгласи съ мене, че г. Цоневъ по-горе е превеждалъ, затова не е писалъ на български. Не по-малка безмислица се крие въ израза „и то иска да си вземе тѣзи условия непосредно“. И не съмъ ли правъ да искамъ отъ единъ „професоръ“ да обясни, отъ де ще си вземе учебното дразнене тѣзи условия и то непосредно, или съ други думи, за какво въ сжщностъ говори тукъ авторътъ. Кой е авторътъ въ такъвъ случай на буламача, за който г. Цоневъ говори. Не азъ, а той е забъркалъ буламача, само че не за срамъ на българскитѣ педагози, а за срамъ на българскитѣ професори.

Но по нататкъ. Материалниятъ принципъ водѣлъ къмъ дидактически материализъмъ, а този къмъ господството на научния методъ въ обучението. (А дидактическиятъ формализъмъ не води ли къмъ сжщото)? Учебниятъ методъ турялъ въ центъра личността на ученика (489). За учебенъ методъ нѣкои препоръчвали принципи (490). Методътъ се различавалъ и отъ маниера на учителя (491). Причини, които влияятъ върху метода, лежатъ и въ личността на учителя (492). Следъ това минава на въпроса за методическитѣ единици и разработката имъ по схеми (теория на формалнитѣ степени).

Какво е тогава дидактически методъ? Не съмъ ли правъ, че г. Цоневъ скача отъ мисълъ на мисълъ, безъ да посочи едно здраво становище, отъ което излиза и разглежда въпроситъ. Безъ това научно изложение е немислимо. Четцитъ схващатъ, въ чие съзнае витае галиматията и колко безочливъ е г. Цоневъ въ отговора си.

Да допуснемъ, че съмъ психично, ненормаленъ, както критикътъ диагностира на стр. 123, но азъ като такъвъ и като незапознатъ съ педагогическата литература, моля, нормалниятъ, надарения съ високъ интелектъ „професоръ“, още „неморално незатлъпълъ“, да ми разясни инстински професорски, а не гаменски следнитъ редове: „Сложността, трудността на възпитателната проблема произтича отъ сложността на научната проблема за човѣшката душа. Докато тукъ съ сжити способности и психични инструменти има да се издирватъ за произхода и естеството на тази психика, при възпитанието ние вече ще трѣбва да подпомагаме неговия правилень развой къмъ възпитателнитъ идеали“ (436). Цитувамъ две пълни изречения, макаръ и да не е потребно това, за да не бѣда пакъ обвиненъ въ фалшифициране. Всѣки учителъ по литература ще oznaчи второто изречение, като галиматия и семковщина, каквато поне отъ професорскитъ кръгове не трѣбва да се сѣе. Освенъ това азъ още бихъ искалъ да зная: а) по силата на какво логическо единство се свързва първата съ втората частъ на второто изречение, за да мога следъ отговора да направя разборъ на новата мисълъ на „професора“, б) да ми се посочи нѣкакъвъ психически инструментъ, съ които „има да се издирватъ за произхода и естеството на тази психика“, защото, нека още отъ сега призная своето невежество и своята тѣпостъ, познавамъ инструменти за издирване проявитъ на съзнанието, но и до днесъ още не знаяхъ, че сж открити и психически инструменти за тая цель. А такива велики мисли и открития г. Цоневъ дава много. Той самъ е най-великата фигура въ това отношение. Не е ли велико, напр., да твърдимъ, че то (възпитателното дѣло) би било невъзможно, ако придобититъ духовни качества не се предаваха и вътрешно чрезъ органическо наследство и т. н. (стр. 487). Да не би и сега да фалшифицирамъ? Азъ зная, че г. Цоневъ иска да каже, че прогресътъ тогава е невъзможенъ, но кой е виноватъ, когато е написалъ тъкмо обратното. Да отговарямъ и на другитъ „сѣчиниятельства“ на Д-ръ Цонева, че смѣтамъ, е излишно.

Не желая да ангажирамъ повече страницитъ на това списание, защото казаното е достатъчно, за да се види, на чия страна е правото. Едно само трѣбва още да подчертая, че недостойниятъ езикъ на уважаемия „професоръ“ не ще ме спре да изпълнявамъ своя дългъ и да разглеждамъ и другитъ недомислия, що г. Цоневъ сѣе на нашата почва. Това смѣтамъ, както подчертахъ вече, за свой дългъ. Писателитъ съ „достойнство и честь“ трѣбва да знаятъ, какво пишатъ и какъ го пишатъ.

Прося прошка отъ четцитъ, че си позволихъ такъвъ езикъ въ тоя отговоръ. Вѣрвамъ, че тѣ ще ми простятъ това, като взематъ предвидъ, че азъ си послужихъ съ една малка частъ отъ изразитъ на г. Цонева. Ако г. Цоневъ не бѣ доцентъ въ нашия университетъ

и си позволѣше да излиза съ такъвъ езикъ и да защитава собственитѣ си недомислия, сигуръ щѣше следъ една анкета да се намѣри за достойнството на университета вънъ отъ неговитѣ священни огради.

Драгоевски.

Г-ну П. Цоневу.

Въ Вашата разправа съ Драгоевски замѣствате и моето име съ единъ езикъ, достоенъ за всѣки невѣзпитанъ човѣкъ, но не за положението, което заемате.

Дълга Ви следния отговоръ:

1. Въмѣсто да подмѣтате, излѣзте и разкритикувайте моята диалектика. Ако критиката Ви бжде достойна и ценна, азъ ще Ви благодаря.

2. Азъ наистина бѣхъ кратко врѣме чиновникъ въ Министерството на просвѣщението при бившия министръ Омарчевски, какъвто и Вие и други Ваши приятели бѣха. До колко съмъ билъ таенъ съветникъ на Омарчевски и съмъ отишелъ въ министерството по мое желание, свидетелствува регистрираното отъ менъ заявление, съ което искахъ да бжда освободенъ отъ длъжността, дадено наскоро следъ постѣпването ми като чиновникъ.

Моята служба и въ това време бѣ служба на честно изпълненъ дългъ. Азъ съ открито чело мога да заявя всѣкому и всѣкога, че нито съмъ билъ таенъ съветникъ—други играха тая роля—нито пъкъ съмъ подлизурствувалъ. Г-нъ Цоневъ знае това лице, което въ учебния съветъ, бидейки членъ на тоя съветъ, въ който азъ не бѣхъ членъ, понеже съмъ неударенъ за нѣколко „честни служители на дълга и морала“, не е станало да отговори и да се възмути отъ ламсираното обвинение отъ страна на единъ отъ най-висшитѣ чиновници въ Министерството на просвѣщението, че то е било именно въ такива връзки съ Омарчевски и че нѣма моралното право да обвинява другитѣ въ своитѣ собствени престѣпления. Защо г. Цоневъ се червѣхте и мълчахте въ учебния съветъ при първо обвинение? Желаете ли г. Цоневъ да каже, кое лице, като командированъ учителъ въ учебния комитетъ, е ходилъ при министра, за да клевети своитѣ колеги?

3. Ако г. д-ръ Хр. Негенцовъ е честенъ човѣкъ, за какъвто азъ го познавамъ, той може явно или пъкъ да Ви пришушне на ухото, дали той щѣше да дойде въ университета презъ това време, ако азъ настоявахъ и следъ излизането на указа да си остана на мѣстото, защото не бѣхъ далъ съгласието си да отида повторно въ министерството, следъ като видѣхъ, че не мога вече да служа така, както служихъ преди първото си излизане отъ министерство.

4. Защо азъ излѣзохъ отъ министерството и какъ служихъ дълго време, какво съмъ направилъ Вие, като клеветникъ, не може да се произнасяте. Въ министерството има достатѣчни официални документи за моята служба. Азъ лично притежавамъ достатѣченъ брой писма, преписки и бележки, които свидетелствуватъ за дей-

ността на ония, които си служатъ съ Вашитѣ похвати и методи. Струва ми се, че и отъ Васъ има нещо запазено.

5. Никога не съмъ писалъ хвърчащи листове противъ университета презъ време на кризата. Въ своя животъ никога не си служихъ съ този похватъ. Ако Вие твърдите това по отношение на мене, Вие сте най-мръсния клеветникъ въ свѣта, най-мръсното изчадие, що човѣшка майка е могла да роди.

Ако искате да знаете по точно, азъ не взехъ никакво участие въ университетска криза презъ всичкото време, докато бѣхъ чиновникъ въ министерството. Нито единъ редъ нѣма написанъ отъ мене по кризата, нито пъкъ е искано моето мнение по университетската криза презъ всичкото време на траянето ѝ.

Но азъ, зная „професоре“(?), други лица, които тогава, като доценти, сновѣха и правѣха доноси, защото министрътъ знаеше всичко, що става въ университета. Азъ не съмъ писалъ никакъвъ редъ на Омарчевски, но струва ми се, че именно тия, които парадиратъ съ честностъ, а въ живота си служатъ съ най-долни низости, сж писали дълги и предълги писма на Омарчевски. Така ли е г. „професоре“?

5. Ако искате да знаете, по чий доносъ се уволни г. Самодумовъ, обърнете се лично къмъ него, но недейте клевети така мръсния и недостойно за единъ доцентъ. Г-нъ Самодумовъ знае, че азъ не бѣхъ въ заседанието и нѣмахъ възможностъ да знамъ нито за инцидента, нито за уволнението му. За причинитѣ по уволнението узнахъ отъ самия г. Самодумовъ. Ако твърдите, че азъ съмъ сторилъ това, това е само още едно доказателство за Вашата честъ и „Вашата морална тжпостъ“.

6. Азъ бѣхъ кандидатъ за „редовенъ професоръ“ — Вие не се явихте кандидатъ по твърде понятни причини, щомъ азъ аспирирамъ за мѣстото — но никога и отъ никого не съмъ искалъ да ме надрапатъ. Въ това време се играеше, обаче, друга задкулисна игра, иначе не мога да си обясна, защо следъ това се прибѣгна до доценство, Университетската архива е на разположението на г. Цонева да види, какъвъ е отзива на неговитѣ професори-колеги за моята научна дейностъ. Въ всѣки случай отъ този отзивъ азъ нѣмамъ основания да се срамя. Но желяе ли г. Цоневъ да отговори, кое е онова лице, за което бившия министръ Омарчевски се е застъпвалъ при двамата професори-рецензенти „да бжде прието за доцентъ въ университета и лицето, което е молило за това министра? Други пътъ вѣрвамъ, че г. проф. Цоневъ ще ми създаде удоволствието да изнеса и други нѣща по доценството и професорството.

2. Вѣрно е, че азъ бѣхъ премѣстенъ отъ педагогическото училище по желанието на г. Цоневъ. Защо той стори това, всѣки може да си отгадае, като има предвѣдъ, не само писателската дейностъ на двамата ни, но и учебно-възпитателната ни работа. Г-нъ Цоневъ знае добре, че азъ никога не съмъ молилъ ученицитѣ си да стоятъ мирно, защото иначе ще напакостятъ не само на учителя, но и на децата и на жена му.

8. Съ моегo служебно положение не съмъ злоупотрѣблялъ никога за агитация на учебницитѣ си. И да съмъ писалъ писма, писалъ съмъ това, което е полезно. Навсѣкжде учителитѣ отъ педа-

гогическите училища, въ които съм ходил, могат да потвърдят, че съм препоръчвал и ръководствата на г. Герасков, което правя дори и сега.

На учебниците и ръководствата на г. Гераскова не съм правил никога спънка, защото никога не съм бил запитван, като чиновник, по неговите ръководства, нито пък знаей да е давал заявления за одобряване на ръководствата му. Знаей една много интересна история за един проваднал учебник и одобрението му отпосле за ръководство, но струва ми се, че г. Цолев прави мечешка услуга на приятелите си с своята плитко скроена интрига.

Иска ли да знае учителството, защо доцентът Цонев тъкмо тогава, когато сполучва да накара академическия съвет въз основа на своите „недомислици“ да ходатайства за повишението му въ извънреден професор, се нахвърля върху Драгоевски и мене с такава забравяне на всякакъв морал, чест и достойство, ще може да схване много лесно психиката му, като съгледа въ рецензията на Драгоевски едно припятствие да може въ бъдеще да се пише не вече самозвано „професор“. Но партията е изиграна. Той не получи титъла „извънреден професор“, защото тактиката му за доцентството сега не му даде новата титла. Не съм му азъ виноватъ, че той не е можалъ предварително да подуми, че Драгоевски ще разглежда неговите доцентски недомислици, та да отиде да го помоли да не пречи на „кариерата“.

Д-ръ В. А. Мановъ.

Изъ училището и живота.

(Вести и бележки).

National Education Association of the United States

е най-големото педагожко сдружение на учители на земята. То брои 140,000 члена учители и професори отъ всички Съединени щати, като се почне отъ забавачниците и достигнемъ до университета. Сдружението е основано въ 1857 год.; сегашното си названието взело въ 1871 год.

Презъ м. юний 1923 год. сдружението имало годишен конгресъ въ Оакландъ — Санъ-Франциско и две голъми конференции: презъ зимата въ Клеванандъ и предъ лътото въ Санъ-Франциско.

За дейността си презъ 1923 год. сдружението издаде годишен отчетъ.

Презъ последните години броятъ на членовете му се е увеличилъ твърде много. Преди 1918 год. числото на членовете било 8700, а презъ 1923 година нарастнало на 140,000.

До общата война членове на сдружението били обикновено директори на педагогическите училища, училищни надзиратели и разни административни чиновници отъ училищата. Учителите отъ народните училища узнавали нещо за дейността му въ устройваните конгреси. Следъ войната тѣ почнали да се записватъ за членове на

сдружението. Презъ 1922 год. то по число на членоветъ си надминало най-голъмото дружество на свѣта — Народния съюзъ на учителитъ въ Англия (съ 115,000 члена):

Свѣтската война упражнила благоприятно влияние за нарастване членоветъ на сдружението, тъй като на всички било ясно, че добрата организация има най-голъмо значение за успешното водене на войната. Заедно съ броя на членоветъ, нарастнали и финансовитъ средства на сдружението (капитала му презъ 1924 год. е 334,000 долара, а централното здание на сдружението въ най-оживѣното мѣсто въ Вашингтонъ е оценено за 300,000 долара). Сдружението се занимава съ разни въпроси, които се отнасятъ до възпитанието. То се стреми да привлече за членове и разни специалисти — неучители.

За дейността му може да се сжди по следното: презъ 1922 г. то отпечатало разни публикации, които заематъ 111000 печатни страници. Разпратило е половинъ милионъ писма и $1\frac{1}{2}$ милиона литературни свитъци. Всѣки членъ получава Journal of the National Education Association (месечно 64 страници), най-доброто американско педагогич. списание. Дружеството жертвува за това списание половината отъ приходитъ си. Въ годишния отчетъ съ гордостъ се изтъква, че сборниците по разни специалности, издадени отъ сдружението, нѣматъ конкуренти. Мжже и жени, известни като добри специалисти, представили извънредно много материали. Тази е причина, Н. Е. А. да се ползува съ авторитетенъ гласъ не само въ Съединитѣ Щати, но и въ други страни.

Действителнитъ членове плащатъ годишно по два долара и получаватъ списанието. Спомагателнитъ членове получаватъ за шестъ долара списанието, седмиченъ вестникъ и разни други издания. Членъ, който плати веднага 100 долара, е доживотенъ членъ съ право да получава всички дружествени издания.

Председателъ на сдружението е W. B. Owen отъ Чикаго. Видна работничка въ държеството е секретарката госпожица Winn. Централното управление води по въпроси, които се отнасятъ до обучението, грамадна кореспонденция съ учителитъ отъ всички щати.

Работата на сдружението е раздѣлена на отдѣли: детска хигиена, учителство въ народнитъ училища, женски въпросъ, издателство, първоначално обучение, управление на училищата, висше образование, образование на преселницитъ, забавачници, библиотеки, музикално образование, педагогич. училища, физическо възпитание, селски училища, администрация, опитни училища, срѣдни и специални училища.

Годишниятъ конгресъ е станалъ въ Оакландъ — Санъ Франциско. Голѣмото богатство на града е дало възможность, споредъ израза на L. Davie, кметъ на града, да създаде „най-знаменита и най-добра училищна система въ Съединитѣ Щати“ *).

Отъ рефератитъ се види, че въ сегашно време е необходимъ авторитетния дружественъ гласъ, тъй като училищното дѣло е въ криза.

*) Градътъ е отпусналъ за постройка на нови учил. здания 5 милиона долара.

„Всѣки, който би издигналъ гласъ противъ разширение на народното образование преди 10 години, би се считалъ за неприятелъ на демокрацията. Следъ войната стана нужда да се увеличатъ данѣцитѣ за изплащане дълговетѣ отъ войната. Това даде възможность на противниците на демокрацията да се нахвърлятъ върху главната нейна опора — народнитѣ училища. Този конгресъ не би изпълнилъ своята задача, ако се не опълчи открито и безъ страхъ противъ опититѣ на хора, които искатъ да прехвърлятъ военнитѣ дългове за смѣтка на обучението на американската младежъ“.

Сдружението си поставя широки задачи. Споредъ редактора на списанието, А. Winship отъ Батаи, всичко отпреди 10 години е остарѣло. Нѣма подобенъ примѣръ въ историята на учебното дѣло. Стари сж и учебниците, и методитѣ, и пособията.

Въ конгреситѣ били четени реферати по разни въпроси, които се отнасятъ до американскитѣ училища. Интересно е, че реферати сж четени и отъ разни специалисти — неучители. Такива сж Робинсонъ, председател на търговскитѣ съюзи, Бънкеръ, секретаръ на дружеството за общъ миръ, Келей, председател на масларския трѣстъ, Монсеръ, представител на осигурит. дружества, и пр.

Подготовка на учителитѣ въ Чехия. Споредъ единъ проектъ на министерството на народното просвѣщение, въ бждеще чехскитѣ основни учители и учителки ще получаватъ сръд-мето си образование въ гимназиитѣ, а специалното, теоритично и практично — въ държавни педагогически академии. Такива академии ще се откриятъ най-напредъ въ градове, дето има университетѣ, а после и въ други градове. При всѣка педагогическа академия ще се учредятъ по две професорски катедри (професоритѣ се хабилитиратъ, но въ началото могатъ да бждатъ и назначени) по философия, психология, педагогия и обща дидактика. За другитѣ предмети ще се назначаватъ лектори. Предвиждатъ се къмъ редовнитѣ катедри и доценти. При академитѣ ще има образцови училища. Учението въ академията ще трае най-малко една година. Въ края на годината кандидатитѣ за учители ще държатъ изпитъ. Следъ едногодишно учителствуване, ако кандидатътъ покаже добъръ успехъ, ще се допуца и до държавенъ изпитъ за учителска правоспособность. Учителитѣ отъ прогимназиитѣ трѣбва да следватъ най-малко една година повече въ университета. Тѣ могатъ да следватъ веднага следъ завършване на академията или по-късно, ала на изпитъ за учителска правоспособность ще иматъ право да се явяватъ следъ тригодишно учителствуване въ основно училище и то ако сж обучавали най-малко „добре“.

Народното образование въ Холандия презъ последнитѣ 25 години е направило голѣмъ прогресъ. Броятъ на всички видове училища и на ученицитѣ въ тѣхъ се е много увеличилъ. Професионалното образование се е развило паралелно съ общото. Редомъ съ държавата, общинитѣ и окржитѣ голѣма роль въ създаването на нови, добре уредени, училища е играла и частната инициатива.

Частнитѣ училища били приравнени по права съ народнитѣ, благодарение на туй числото на първитѣ се е удвоило и дори утроило.

Разходите за издръжката на училищата се увеличили отъ 20,000,000 фьоринта *) презъ 1898 г., на 161,000,000 фьоринта презъ 1923 г. Какъ се развивало учебното дѣло, показватъ следнитѣ числа:

	1898 год.	1923 год.
Университети	5	9
Университ. професори	215	466
Студенти въ университетитѣ	2992	9160
Срѣдни училища	94	203
Ученици и ученички въ ср. училища	11950	29457
Народни основни училища	3096	3457
Частни	1448	3457
Ученици въ нар. осн. училища	503731	560907
" " част. " "	226957	479207
Народни учителски семинарии	7	7
Частни	19	67
Ученици въ нар. учител. семинарии	556	506
" " част. " "	998	3886

Презъ 1898 год. класическитѣ езици се изучавали въ 32 срѣдни училища. Срѣдни училища безъ класически езици е имало 62. Презъ 1923 г. числото на първитѣ се е увеличило на 63, а на вторитѣ — на 143.

Задължителното учение за децата, споредъ закона отъ 1900 год., е, както у насъ, до началото на 14 год. възраст. Споредъ новия Висеровъ законъ отъ 1920 год., задължителното учение е продължено съ още една година, но поради настъпилитѣ социални условия следъ войнитѣ това задължение не е напълно приложено.

Числото на женитѣ въ всички видове училища се увеличава. Въ университетитѣ тѣхното число е нарастнало отъ 4 % на 22 %.

Ученишки братства въ Ромъния. Въ първоначалното училище № 2 въ Букурещъ, което има 12 отдѣления съ около 800 ученика, миналата година било основано ученишко дружество, наречено „Побратимяване“. Името показва и целта му. Дружеството има за целъ да създаде тѣсни връзки и братски отношения между ученицитѣ, да сѣди малкитѣ недоразумѣния между тѣхъ, да привиква членоветѣ си къмъ самоуправление, да украсява класнитѣ стаи и коридоритѣ въ училището съ картини и географски карти, да се грижи за отглеждане на цвѣта въ класнитѣ стаи, да подпомага нуждаещитѣ се ученици, да създаде ученишка библиотека и да научи членоветѣ си да се ползуватъ отъ нея и пр.

Дружеството се ръководи отъ настоятелство, съставено отъ 7 ученика, избрани напълно свободно отъ членоветѣ му. Настоятелството измежду си избира председателъ, подпредседателъ, касиеръ и секретаръ. Членоветѣ плащатъ месечни вноски, но размѣрътъ на последнитѣ не е опредѣленъ. Всѣки дава, колкото и каквото може.

*) Единъ фьоринтъ = 2.08 златни лева.

Едни плащатъ вноскитѣ си въ пари, други — въ натура (хартия, картонъ, дърво, стѣкло и др).

Задачитѣ на дружеството, както се вижда, сж твърде широки. Но при все това то е постигнало неочаквани резултати, благодарение на туй, че въ своята разнообразна и обширна дейностъ е приложило принципа на разпредѣлението на труда. Най-добритѣ рисувачи украсили стѣнитѣ на класнитѣ стаи съ портрети на бележити исторически личности. Други начертани цвѣтни географски карти. Трети приготвили голѣми хубави рисунки на растения и животни — рисунки, които се използватъ като помагала при обучението по предметно учение и естествознание. Всички строили отъ дърво или глина, въ свръзка съ уроцитѣ по формознание и геометрия, модели на метрическитѣ мѣрки и на геометрическитѣ тѣла: кубъ, призма, пирамида, кълбо и др.

Дружеството е основало и издържа богата библиотека, отъ която се ползватъ всички негови членове.

Голѣми грижи е употребило то и за подпомагане на беднитѣ ученици, както и на ония, които сж показали слабъ успехъ при обучението. Силнитѣ ученици, членове на дружеството, подпомагали по слабитѣ свои другари, като имъ разяснявали уроцитѣ, които не сж могли да разбератъ или усвоятъ въ училището. По тоя начинъ въ живота на дружеството е билъ приложенъ принципа на обществена солидарностъ, както и принципа на самоуправлението.

По образеца на това дружество били създадени подобни дружества и въ други училища. Тѣ ще има да изиграятъ голѣма роль въ гражданското и социалното възпитание на ромънската младежъ. Въ тѣхъ детето ще учи своитѣ граждански и човѣшки права и задължение не чрезъ думи и празни поучения, а чрезъ дѣла и упражнения.

СЪДЪРЖАНИЕ

на
„ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА“,
ГОД. IV — 1924 г.

I. ОТЪ ТЕОРИЯТА ЗА ПРАКТИКАТА.

	кн.	стр.
1. Д-ръ А. Буткевичъ. — Нови пѣтища въ възпитанието	I и II	1 — 11
2. Ант. Борлаковъ. — Далтонски планъ	I и II	11 — 16
3. Николай Тодоровъ. — Родионознание и география	I и II	16 — 26
4. Хр. Спасовски. — Преходъ отъ нагледното къмъ абстрактното смѣтане	I и II	27 — 29
5. Ив. Георгиевъ. — За интерпункционнитѣ упражнения	I и II	29 — 33
6. Ст. Кюсевъ. — Училищни здания	I и II	33 — 39
7. Д-ръ В. А. Мановъ. — Художествена обработка на четивата	III	105 — 110

	кн.	стр.
8. П. Кировъ. — Ръчната работа въ първоначалното училище	III	111 — 112
9. Д. Правдолюбовъ. — Методически бележки по история	III	112 — 118
10. Ат. Чемеджиевъ. — Домъ на детето	IV	145 — 149
11. Д-ръ В. А. Мановъ. — Художествена обработка на четивата	IV	149 — 158
12. Д. Правдолюговъ. — Методически бележки по история	IV	158 — 163
13. Ат. Чемеджиевъ. — Развитие на детската наблюдателност	V и VI	178 — 181
14. Анг. Друмевъ. — Училищния детски игри	V и VI	181 — 183
15. Ив. Орачевъ. — Ръководни начала при обучението посмѣтане	V и VI	183 — 188
16. Андрей Пждевски. — Разработка на стихотворения	V и VI	188 — 190
17. Ив. Георгиевъ. — Преписъ	V и VI	190 — 193
18. Д-ръ Ед. Клапаредъ. — Еволюция на детските интереси	VIII	234 — 248
19. Д-ръ В. А. Мановъ. — Заблуди въ целитѣ и преподаването на предметното учение	VII и VIII	249 — 255
20. Н. Хр. Петлешковъ. — Значение и мѣсто на четенето	VII и VIII	255 — 259
21. Ив. Георгиевъ. — Стилни упражнения	VI и VII	259 — 264
22. Ив. Орачевъ. — Подготовка на учителя по рисуване	VII и VIII	264 — 267
23. Ант. Борлаковъ. — Какво можемъ да вземемъ отъ Далтонския планъ	IX и X	297 — 301
24. Д. Христовъ. — Амбидекстрия — двоеръчно рисуване	IX и X	301 — 304
25. Ц. Вълевъ. — Въмѣсто задължителни допълнителни курсове — прогимназии въ всички села.	IX и X	304 — 307

II. ИЗЪ ПРАКТИКАТА ЗА ПРАКТИКАТА.

1. Йорданъ Савовъ. — Напразната тревога на една учителка	I и II	40 — 47
2. Н. Тодоровъ. — И пишемъ	I и II	47 — 54
3. Анг. Друмевъ. — Зимни пѣсни съ игри и мимика	I и II	54 — 63
4. М. Планинска. — Изработки отъ лико	I и II	62 — 62
5. Н. Тодоровъ. — Кибритена кутия	III	118 — 125
6. А. Пждевски. — Пролѣтъ	III	125 — 127
7. Ал. Кръстевъ. — Добре дошла, пролѣтъ мила?	III	128 — 138
8. М. Планинска. — Какъ се правятъ изкуствени цѣвѣта.	III	139 — 142
9. Д. Правдолюбовъ. — Славяни	IV	163 — 166
10. Йорданъ Савовъ. — Водна змия	IV	166 — 168
11. Ал. Кръстевъ. — Косачи	IV	169 — 170
12. Д. Правдолюбовъ. — Славяни	V и VI	193 — 200
13. Ал. Кръстевъ. — Ковачи	V и VI	201 — 203
14. Йорданъ Савовъ. — Шаравъ. Ракъ.	V и VI	205 — 209

	кн.	стр.
15. Ив. Христовъ. — Къмъ гората	V и VI	204 — 220
16. Д. Правдолюбовъ. — Славяни и българи	VII и VIII	268 — 284
17. Ив. Георгиевъ. — Какъ трѣбва да се ; преписва	VII и VIII	274 — 278
18. Йорданъ Савовъ. — Боръ	VII и VIII	278 — 282
19. Ал. Кръстевъ. — Поточе	VII и VIII	282 — 292
20. Ив. Христовъ. — Есенъ иде	VIII и VIII	283 — 705
21. Д. Правдолюбовъ. — Животътъ на бълга- ритъ отъ VII до XI вѣкъ	IX и X	310 — 327
22. Хрески. — Пожаръ въ училището	IX и X	307 — 310
23. Ант. Борлаковъ. — Наредба на материала по формознание за III отд.	IX и X	327 — 330
24. Мянковъ - Друмевъ. — Пѣсни съ игри.	IX и X	331 — 334

III. ИЗЪ УЧИЛИЩЕТО И ЖИВОТА.

1. Декларация за правата на детето	I и II	99
2. Мѣрки противъ заекването у децата	I и II	100
3. Годишниятъ конгресъ на английскитѣ учители	I и II	100
4. За по-справедливата оценка на работата на учителя	I и II	101
5. Подготовка на учителя въ Саксония	I и II	101
6. Ligue de Bonté	I и II	101
7. Чистия въздухъ и здравето на децата	I и II	102
8. Училища на откритъ въздухъ	I и II	102
9. Уроци по плаване въ английскитѣ училища	I и II	103
10. Учителски конференции въ Ромъния	III	143
11. Ученишки дружества за учтивостъ	III	143
12. Добавъчни възнаграждения въ Франция	III	144
13. Економии отъ просвѣтното дѣло въ Германия	III	144
14. Народното образование въ Дания	IV	174
15. Подборъ на учителитѣ въ Италия	IV	174
16. Американски опитни училища	IV	175
17. Училища безъ учебници	IV	175
18. Социалната опасностъ отъ кинематографа	IV	178
19. Учителскиятъ персоналъ въ Съединенитѣ Щати	V и VI	217
20. Училищни реформи въ Ромъния	V и VI	221
21. Училищни реформи въ Австрия	V и VI	223
22. Далтонски планъ, нагоденъ за първоначални училища	V и VI	225
23. Въпросътъ за изучаване на модернитѣ езици	V и IV	226
24. Единъ заслуженъ юбилей	V и VI	227
25. Основнитѣ ни училища презъ 1922/1923 г.	V и VI	229
26. Далтонски планъ	VII и VIII	284
27. Планъ за подготовка на първоначални учители въ Хамбургския университетъ	VII и VIII	285
28. Безжичниятъ телефонъ въ служба на обучението	VII и VIII	285
29. Разпредѣление на ученицитѣ споредъ природнитѣ имъ дарби	VII и VIII	287
30. Нова програма за основнитѣ училища въ Женев- ския кантонъ	VII и VIII	288
31. Ученишка самоуправа въ Варшавско училище	VII и VIII	289

	кн.	стр.
32. Италиански училища на открито	VII и VIII	290
33. Международен университет	VII и VIII	291
34. Безплатни учебници за всички ученици	VII и VIII	291
35. Курсъ по гимнастика и пѣние	VII и VIII	292
36. Курсове по училищно смѣтководство	VII и VIII	292
37. National Education Association of the United States	IX и X	353
38. Подготовка на учителитѣ въ Чехия	IX и X	355
39. Народното образование въ Холандия	IX и X	355
40. Ученишки братства въ Ромъния	IX и X	356

IV. РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ.

1. Детски свѣтъ. Месечно списание. Разглежда	Ант. Борлаковъ I и II	66
2. А. Спасовъ. — Рѣководство по рисуване. Разглежда	Хр. Петевъ I и II	69
3. Б. Тричковъ. — Стѣлбицата. Разглежда	Хр. Спасовски I и II	71
4. Г. Трайчевъ. — Македонска библиотека. Разглежда	Хр. Спасовски I и II	73
5. Недомислия въ педагогическата ни литература. Разглежда	Драгоевски V и VI	213 — 217
6. Д-ръ В. А. Мановъ — Дидактика. Разглежда	Ант. Борлаковъ V и VI	217 — 218
7. Ил. Кургули. — За звездитѣ лѣчезарии. Разгл.	П. Дочевъ VII и VIII	293 — 294
8. Л. Мителнцвай. — Книжно или трудово училище ?	IX и X	335 — 338
9. А. Потагъ. — Трудово училище.	IX и X	338 — 339
10. Ж. Фонтенъ. — Мануализмъ и възпитание	IX и X	339 — 340
11. В. А. Лай. — Активно училище.	IX и X	340 — 344
12. Ив. Георгиевъ. — Писането въ II, III и IV отд.	IX и X	345

V. ПОЛЕМИКИ.

1. Ант. Борлаковъ. — За учителскитѣ конференции. I и II	74 — 94
2. Ант. Борлаковъ. — Етиката на единъ учебникарь. I и II	95 — 99
3. Драгоевски. — Писателъ съ „честь и достоинство“	IX и X 346
4. Д-ръ В. А. Мановъ. — Д-ръ П. Цоневу	IX и X 351

VI. СВОБОДНА ТРИБУНА.

1. В. П. Гочевъ. — Много ли сж нашитѣ общообразователни училища. IV	170 — 173
2. Н. Михалевъ. — Чл. 73 отъ Закона за народното просвѣщение V и VI	209 — 212

VII. КНИГОПИСЬ.

№ 1932

До Госп

Училищна сграда Видимойска.

— прогимназията

с. Крушовица

Плевенска

ОКОЛИЯ